

THE
SARASWATI MANIMALA.
(NIGHANTU MANIMALA)
OR
VAIDICA KOSHA.

EDITED AND PUBLISHED BY
VIDYAVACHASPATI PANDITA MADHU.
SOODANA OJHA, COURT PANDITA
TO H. H. THE MAHARAJA
OF JAIPUR.

FIRST EDITION
PRINTED AT
THE "BALCHANDRA PRESS,"
JAIPUR.

ALL RIGHTS RESERVED }
BY THE AUTHOR. }.

1906

{ PRICE AS. 8
{

श्रीः ।

सरस्वतीमणिमाला
(निघण्टुमणिमाला
वैदिककोषः

जयपुरराजसभाप्रधानपरिदत्तविद्यावाचस्पतिः
श्रीमधुसूदनशर्मा मैथिलेन विरचितः ।

प्रथमं संस्करणम् ।

सोऽयं

जयपुरे बालचन्द्रयन्त्रालये मुद्रयित्वा

प्रकाशितः ।

शके १८२८

मूल्यमाणकाष्टकम् ।

श्रीः ।

भूमिका ।

सुप्रतिपन्नमिदं सर्वैरपि प्रज्ञाचणैर्यद्वेद एव भारतीयानां परं निःश्रेयसकारणम्, असाधारणो गौरवहेतुः, गरीयसी संपद्येति । स चाद्य सर्वपुरुषार्थहेतुः, कालपर्ययाद्विपर्यस्तमानिभिरस्माभिरत्यर्थमुपेक्षित इत्यपि भावयन्त्येव कालेऽस्मिन् भावुका विपश्चितः । परं चिराद्वेदार्थपरिशीलनपरम्पराया विच्छिन्नत्वेन तदर्थमातितरां प्रयतमानैरपि बहुभिर्नाशानुरूपं फलमुपभुज्यत इति तस्य पुनः प्रचाराय तदर्थवोधनायोपयुज्यमानानामङ्गग्रन्थानां प्रचार इदानीं बहुतरमपेक्ष्यते, अर्थवोधनाय चोपयुज्यमानेष्वपि बहुष्वङ्गेषु कोश एव प्रथमं सोपानमिति लोकसाम्यादेवावगम्येत विद्वद्भैरः । वेदाङ्गः कोशश्च समाम्नायापरपर्यायो निघण्टुनामातिप्राचीनो भगवद्यास्कृतानिरुक्ताख्यभाष्यसंवलितः प्रसिद्धयत्येव सर्वत्र । परमत्र पठितानां नाम्नां मुक्तकरूपतया

न तानि सौकर्येणाभ्यसितुं पारयन्ति विद्यार्थिनः, न चा-
 त्राभ्यसनसौकर्यार्थमुपयुज्यमानः सन्निवेशक्रमोऽपि यथा-
 वद् दृश्यते, बहवश्च शब्दा अत्र सन्दिग्धार्थकत्वेनैवोपनिव-
 द्धाः, भाष्यकारेण च भगवता यास्केन सुविचार्य कृतेऽपि
 तदर्थनिर्णये न ततः सम्यगवगन्तुं पार्यते प्रथमाधिका-
 रिभिः । ताभिरेताभिरनुपत्तिभिर्जायमानां वेदार्थाधिगमे-
 च्छूनामुत्साहक्षतिमालोक्य तन्निवर्तनाय यथाशक्यमहं
 प्रावर्तिषि । तत्र देशेऽस्मिंश्चिरात्प्रवृत्तां पद्यमयकोशाभ्य-
 सनपरिपाटीमनुरुध्य पद्यमयेनानेन प्रबन्धेन निघण्टूक्ताः
 शब्दाः प्रकरणशो विभज्योपनिवद्धाः सन्दिग्धाश्चापि नि-
 रुक्तप्रतिपादितार्थेन व्याख्याताः, किं च बहुतरापयुक्तो
 दैवतनिरूपणांशोऽपि निरुक्तविवृतः सूक्ष्मरूपेणैव प्राति-
 पादितः । तदवश्यं सम्यगभ्यस्तोऽयं निबन्धो वेदार्थविज्ञा-
 नप्रेम्णुनामत्यर्थमुपकुर्पादिति विश्वसिमः ।

अत्र च ग्रन्थे निघण्टुप्रतिपादिता एव शब्दा उपनि-
 वद्धा नातिरिक्ताः । यद्यपि सन्त्येवापरेऽपि बहवः शब्दा
 वेदेषु श्रूयमाणा ये नोपनिवद्धा भगवता निघण्टुकृता, न

च स्पृष्टा भगवता यास्केनापि; परं न तेऽत्राप्युपनिबद्धाः ।
 तेषामपि तु शब्दानां ब्राह्मणग्रन्थानुसारि निरूपणं चिकी-
 र्षिणमस्माभिः; तद्यदि ग्रन्थमिमं पर्यालोच्य प्राज्ञवरा वर्द्ध-
 यिष्यन्त्यस्मदुत्साहं तर्ह्यचिरादेवापरेण भागेन निघण्टु-
 ष्वनभिहितानामपि शब्दानां कोशं प्रकाशयिष्यामः ।
 अन्ततश्च प्रीयतामेतेन व्यापारेण भगवान् भूतभावनो वेद-
 पुरुष इत्याशासानां यत्नमिमं सफलयितुं विदुषां सापेक्ष-
 ष्टिपातमभ्यर्थयामहे । इति शुभम् ।

वैदिककोषस्य विषयानुक्रमः ।

पृष्ठे श्लोकाः

दैवतवर्गे—

१ त्रिलोकीस्था देवताः	१	१ - ७
२ भूमिष्ठा देवताः	२	८ - १८
३ अन्तरिक्षस्था देवताः	३	१० - २४
४ दिविष्ठा देवताः	४	२५ - ३१

दिव्यवर्गे—

१ आवापृथिव्यौ	६	१ - ३
२ पृथ्वी	६	४ - ४॥
३ हिरण्यम्	७	४॥ - ६
४ अन्तरिक्षम्	॥	६ - ७॥
५ दिशः	॥	७॥ - ८॥
६ किरणाः	॥	८॥ - ११

	पृष्ठे	श्लोकाः
७ दिनम्	८	१२-१२
८ उषाः	"	१३-१४
९ रात्रिः	"	१५-१६
१० मेघः	८	१७-२०
११ जलम्	६	२१-२७॥
१२ नदी	१०	२८-३१॥
१३ अग्निः	१०	३२-३६

मनुष्यवर्गे—

१ मनुष्यः	११	१ - २॥
२ मन्थत्री	१२	२॥ - ३
३ स्तोता	"	४ - ४
४ ऋत्विक्	"	५ - ५
५ अध्यक्षः	"	६ - ५॥
६ चौरः	१२	५॥ - ७
७ अपत्यम्	१३	७ - ८

धर्मवर्गे—

	पृष्ठे	अंशकाः
१. महान्	१३	१ - २
२. क्षुद्रः	१४	३ - ३
३. वक्रः	१४	४ - ४
४. ममीषः	१४	४ - ५॥
५. दूरः	१४	५॥ - ६
६. पुराणः	१४	६ - ६॥
७. नवीनः	१५	६॥ - ७
८. अन्तर्हितः	१५	७ - ८
९. सुन्दरः	१५	८ - ९
१०. रूपम्	१५	९ - १०॥
११. हस्तां	१५	१०॥ - १२
१२. अङ्गुलयः	१६	१२ - १४
१३. कर्म	१६	१४ - १५
१४. यज्ञः	१६	१५ - १६॥

	पृष्ठे	श्लोकाः
१५ सत्यम्	१७	१६॥—१७
१६ वाक्	१७	१७—२१॥
१७ प्रज्ञा	१७	२१॥—२२॥
१८ सुखम्	१८	२३—२४॥
१९ बलम्	१८	२५—२७
२० क्रोधः	१८	२७—२८
२१ वज्रम्	१८	२८॥—२९॥
२२ युद्धम्	१९	२९॥—३४
२३ धनम्	१९	३५—३६
२४ गौः	२०	३६—३७
२५ अन्नम्	२०	३७—३८
२६ गृहम्	२०	३८—४०
२७ कूपः	२१	४०—४१
२८ प्रज्वलनम्	२१	४१—४२॥
२९ शीघ्रः	२१	४२॥—४५

पृष्ठे श्लोकाः

क्रियावर्गे—

१ गतिः	२२	१ — १०
२ व्याप्तिः	२३	१० — ११
३ ईशनम्	२३	११ — ११॥
४ अध्येषणा	२३	११॥ — १२
५ अर्चा	२३	१२ — १६
६ परिचर्या	२४	१६ — १७
७ याचना	२४	१७ — १६
८ ईक्ष्णुगम्	२५	१६ — २०
९ इच्छा	२५	२१ — २१
१० दानम्	२५	२१ — २२
११ भोजनम्	२५	२२ — २३
१२ प्रज्वलनम्	२६	२३ — २४
१३ क्रोधनम्	२६	२४ — २५
१४ हवनम्	२६	२५२ — ८

	पृष्ठ	अंशकाः
१५ गयनम्	२७	२८-२९

उपसर्गवर्गे—

उपसर्गसंग्रहः, निपातसंग्रहश्च	२७	१ - १४
-------------------------------	----	--------

एकपदिकवर्गे—

१ द्वाषष्टिपदानि	३०	१ - ६
२ चतुरशीतिपदानि	३०	६ - १३
३ द्वात्रिंशशतपदानि	३१	१३ - २७

एकपदिकार्थवर्गे—

१ द्वाषष्टिपदानामर्थाः	३४	१ - २६
२ चतुरशीतिपदानामर्थाः	३७	३० - ६७
३ द्वात्रिंशशतपदानामर्थाः	४२	६८ - १२८
४ दशानवगमोदाहरणानि	४६	१२९ - १४३
५ द्विपदैकार्थसंग्रहः—	५२	१ - ४

पृष्ठे श्लोकाः

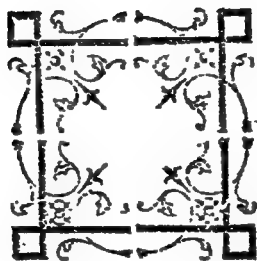
अनेकार्थवर्गे—

१	द्वयर्थसाधारणपदानि	५३	१ — ४
२	अनेकार्थशब्दाः	५४	१ — ६०
३	अनेकार्थधातवः	६३	१ — ८

बृहद्देवतावर्गे—

१	प्रधानदेवताविचारः	६५	१ — २०
२	अग्निभक्तयः	६७	२१ — ३६
३	इन्द्रभक्तयः	६०	३६ — ५६
४	सूर्यभक्तयः	६२	५६ — ६६
५	अग्निनामानि पञ्च	६४	६६ — ७६
६	इन्द्रनामानि षड्विंशतिः	७६	७६ — १०६
७	सूर्यनामानि नव	२	१०६ — १२०
८	वर्गसंग्रहः कविपरिचयश्च	॥	१ — ६

इति शुभम् ।

तत्सत् ।

- ऋग्यजुःसामभिस्तत्त्वं निर्दिशन् सर्वतः सुखम् ।
प्रवर्तयन् ज्ञानरूपी भगवान् मे प्रसीदतु ॥ १ ॥
- वेदमन्त्रस्तुताः सर्वा निर्दिश्यन्तेऽथ देवताः ।
सोमपास्तु त्रयस्त्रिंशत् त्रयस्त्रिंशदसोमपाः ॥ २ ॥
- आदिसा वसको रुद्रा विश्वेदेवगणावपि ।
प्रजापतिवषट्कारौ वाश्विनौ वेति सोमपाः ॥ ३ ॥
- प्रयाजाश्चानुयाजाश्चावयाजाश्चैतसोमपाः ।
एकादशक्रमेणैते भूमौ मध्ये दिवि स्थिताः ॥ ४ ॥
- अथाग्निरिन्द्रवायुश्चादितश्चेति प्रधानतः ।
देवतास्तिष्ठन् एवैताः पृथ्वी-मध्य-द्व्यधिष्ठिताः ॥ ५ ॥
- आदित्यस्यादित्या, रुद्रा इन्द्रस्य, वसवोऽग्नेः, ।
अधिदेवा अथ परतो देवविशो रुद्रपुत्राश्च ॥ ६ ॥

अथवेन्द्रस्य तु मरुतो, रुद्राः सोमस्य, वसवोऽग्नेः ।

आदित्या वरुणस्य तु गणिनः सहवासिनो देवाः ॥ ७ ॥

द्रविणोदा जातवेदा वैश्वानर इमेऽग्नयः ।

पार्थिवा उत्तरत्रापि प्रयोगो दृश्यते क्वचित् ॥ ८ ॥

द्वादश आप्रिय एता, वर्हिर्द्वारस्तनूनपादिधमः ।

ईल उपासानक्ता, स्वाहाकृतयो नराशंसः ॥ ९ ॥

दैव्या होतारा अपि, तिस्रो देवीर्वनस्पतिस्त्वष्टा ।

एषामभिधेयार्थे मतभेदो दृश्यते विदुषाम् ॥ १० ॥

अथ सत्त्वानि वर्ण्यन्ते पृथिव्यायतनानि हि ।

अश्वः शकुनिमण्डूकावक्षो ग्रावा नरस्तुतिः ॥ ११ ॥

वृषभो दुधगो नद्य आप ओषधयः पितुः ।

रात्रि-श्रद्धा-पृथिव्यप्वारण्यान्यग्नयि चेत्यपि ॥ १२ ॥

रथ-दुन्दुभि-हस्तघ्ने-पुष्पी-पु-ज्या-घनुः-कशाः ।

अभीषु-कवचादीनि शुद्धोपकरणानि च ॥ १३ ॥

शुनासीरौ हविर्धाने मुसलोत्सले तथा ।

देवी ऊर्जाहुती, देवी जोष्टी, आर्त्तौ च रोदसी ॥ १४ ॥

विपादशुतुन्धाविसृष्टौ द्वन्द्वान्यन्यानि यान्यपि ।
 इति षट्त्रिंशदुक्तानि स्तूयन्ते यानि भूरिशः ॥ १.५ ॥
 नद्यो नव, सुषोमा चार्जोकीया च वितस्तिका ।
 असिक्री च परुष्णी च शुतुद्री च सरस्वती ॥ १.६ ॥
 गङ्गा च यमुना चेति स्तूयन्ते तत्र तत्र हि ।
 सिन्धुर्विपाद् वितस्ता च चन्द्रभागा इरावती ॥ १.७ ॥
 शतद्रुरिति चैतासायादितो लौकिकाभिधाः ।
 अन्त्यास्तिस्रः प्रसिद्धाख्या उक्ता एतास्तु भूगताः ॥ १.८ ॥

इति भूमिष्ठा देवताः ॥

वायुर्वरुणरुद्रेन्द्राः पर्जन्योऽथ बृहस्पतिः ।
 वास्तु-क्षेत्र-ब्रह्म-वाचां पतयोऽपानषाद् यमः ॥ १.९ ॥
 कः सरस्वान् विश्वकर्मा मित्र-ताक्षर्यक मन्यवः ।
 दधिकाः सविता त्वष्टा वांतोऽग्निरिति मध्यगाः ॥ २.० ॥

श्येन-प्रजापति-सुपर्ण—पुरूरवोऽहि-
 विश्वानरा निधन-धातृ-विधातृ-सोमाः ।
 एतेऽपि पूर्ववदिहापि च हव्यभाजो
 वेनोऽसुनीतिर्ऋत इन्दुरिमे त्वह्वयाः ॥ २१ ॥

मरुतो रुद्राः पितरो भृगवोऽङ्गिरसोऽप्यथर्व ऋभवः स्युः ।
 अथ च वशिष्ठा आप्या एता गणदेवतास्तत्र ॥ २२ ॥

अदितिः सस्मा पृथिवी, राकाऽनुमतिः कुहूः सिनीवाली ।
 अग्न्या सरस्वती वाग्, गौरी गौरुर्वशी यमीन्द्राणी ॥ २३ ॥

धेनुरिलोषाः पथ्यास्वस्तिर्वै रोदसी, स्त्रियस्वेताः ।
 एते सर्वे देवा मध्यस्थाना विनिर्दिष्टाः ॥ २४ ॥

इति अन्तरिक्षस्था देवताः ।

अथ देवा द्युस्थानाः, सविता भगमूर्ध्वपूषणो विष्णुः ।
 विश्वानरोऽथ वरुणः, केशि-वृषाकपि-यमै-कपातसिन्धु २५

दध्यङ्गधर्वमनवोऽथ सप्तऋषयो वसुश्च नासत्यः ।

दस्रोऽपि त्वष्ट्रोषा वृषाकपायी-सरण्यु-सूर्याश्च ॥ २६ ॥

धाता मित्रो वरुणोऽर्यमा भर्गोऽशुर्विवस्वोश्च ।

इन्द्रश्चादितिपुत्रास्त्वष्टृ सवितृ-पूष-विष्णवोऽप्युक्ताः ॥ २७ ॥

सप्तर्षयोऽथ देवा चिन्वेदेवाश्च साध्यदेवाश्च ।

क्षुस्थानानां संज्ञाः प्राणानां वाथ रक्षीनाम् ॥ २८ ॥

अग्निश्चेन्द्रश्चादित्यरश्मयो वासचाः कथिताः ।

इन्द्राक्षीवरुणान्यग्नाय्याद्या देवपत्न्यः स्युः ॥ २९ ॥

अग्निर्वरुण आदित्य इन्द्र आदित्यरश्मयः ।

यज्ञः सोमोऽश्विनौ वाचश्चेत्यतिस्तुतयो मताः ॥ ३० ॥

पितरः प्रायशोऽथर्व-ऋभुभृग्वज्जिरोगणाः ।

आप्त्या नामर्षयस्त्रेधा एकताश्च द्वितास्त्रिताः ॥ ३१ ॥

केशिनः कथिता अग्निर्वायुः सूर्य इति त्रयः ।

प्रजापतय उद्दिष्टाः सूर्यसंवत्सरादयः ॥ ३२ ॥

(६)

भारतीडासरस्वसस्तिस्त्रो देव्य उदाहृताः ।
दिवि भुव्यन्तरिक्षे च क्रमेण निवसन्ति याः ॥ ३३ ॥

इति दिविष्ठा देवताः ॥

इति दैवतवर्गः १

दिव्यवर्गः २

द्यावापृथिव्यौ—

स्वधे पुरन्धी धिपणे रोदसी सदसी मही ।
अही गभीरे गम्भीरे ओण्यौ चम्बावद्यादिती ॥ १ ॥
अम्भसी नभसी क्षोणी सन्ननी बहुले अपि ।
उर्वी पृथ्वी च रजसी पाश्वर्वी धृतवती अपि ॥ २ ॥
दूरे अन्ते अपारे च बृहती रोधमी अपि ।
नप्त्रौ द्यावापृथिव्योस्तु नामान्येतानि सन्ति हि ॥ ३ ॥

पृथ्वी—

भूर्भूमिरवनिः पूर्वा गातुर्गोत्राऽदितिः क्षितिः ।
क्षोणिः क्षामा मही पृथ्वी गौरिलो निर्ऋती रिपः ॥ ४ ॥

(७)

उर्वी ग्मा ज्मा क्ष्मा क्ष्मा पृथिव्या अभिधा इमाः।

हिरण्यम्—

हेम चन्द्रमयो रुक्मं हिरण्यममृतं मरुत् ॥ ५ ॥

लोहं पेशो जातरूपं कनकं भस्म काञ्चनम् ।

कुशनं द्रुममित्येता हिरण्यस्याभिधा मताः ॥ ६ ॥

अन्तरिक्षम्—

वियदम्बरमाकाशं व्योम पुष्करमध्वरम् ।

भूः स्वयम्भूः पृथिव्यापोऽन्तरिक्षं धन्वर्वाहिणी ॥ ७ ॥

अध्वा समुद्रः सगरोऽन्तरीक्षस्याभिधा इमाः ।

किरणाः—

खेदा तु किरणा गावो रश्मयोऽभीषवो वनम् ।

गभस्तयो दीधितयः साध्या उस्त्रा मरीचिपाः ॥ १० ॥

सुपर्णाः सप्तऋषयो मयूखा वसवोऽशुषु ॥ ११ ॥

दिशः—

हरितः ककुभः काष्ठा आष्ठा व्योमोपरा दिशः ।

आता आशा दिशामारुया एताः प्रायेण भूमनि ॥ ६ ॥

(८)

दिनम्—

भानुर्धम्मो घृणो घृतो वासरं स्वसराणि च ॥
वस्तोर्दिनं दिवा द्युर्धैविद्यवि दिवेदिवे ॥ १२ ॥

उषाः—

अहना द्योतना श्वेत्या वाजिनी वाजिनीवती ।
ओदती भास्वती सुम्नावरी चित्रा मघाऽर्जुनी ॥ १३ ॥
विभावरी सूनरी च सूनृता सूनृतावती ।
सूनृतावर्यरूषी स्यादरूषीत्युपसोऽभिधाः ॥ १४ ॥

रात्रिः—

नक्ताऽक्तुः शर्वरी ज्यावी शोकी मोकी हिमा रजः ।
पयः पयस्वती यस्वी तमोऽसिक्री तमस्वती ॥ १५ ॥
दोपोर्म्योध उषा राम्या घृताची शिरिणा क्षपा ।
यम्या नम्येति नामानि रात्र्या इति विभावय ॥ १६ ॥

मेघः—

अद्रिर्गोत्रो गिरिर्ग्रीवा पर्वतोऽश्मा ब्रजो बलः ।
अभ्रं बलाहको मेघो बराहः शम्बरश्चक्रुः ॥ १७ ॥

रौहिणो रैवतो वृत्रः फलिगाह्यपरोपलाः ।
 वृषन्धिरसुरः कोशश्चमसो दतिरोदनः ॥ १६ ॥
 बलिशानः पुरुभोजा अश्वो मेघाभिधा इमाः ॥ २० ॥

जलम्—

इदं जलं जलापं वावारि तेजः स्वधा वनम् ।
 गभीरं गम्भरं शुक्रं कृपीटं गहनं वपुः ॥ २१ ॥
 दयं तोयं शम्बरं सत् पवित्रममृतं घृतम् ।
 अभ्रमम्बु हविः पूर्णं सर्वं सर्पिरपोऽक्षितम् ॥ २२ ॥
 नामान्नं वह्निरीमाप इन्दुर्हम महो महत् ।
 स्वःसर्गाः सदृम सदनें सुखं क्षत्रं शुभं यशः ॥ २३ ॥
 भविष्यद् भुवनं भूतमृतं सत्यं रयिः प्रयः ।
 रसः सरः सहो व्योम यादुरोजो यहः शवः ॥ २४ ॥
 तुग्या सतीनं सर्णीकं स्मृतीकं भेषजं क्षपः ।
 आवया अक्षरं स्रोतस्तृप्तिर्जाम्यायुधान्यहिः ॥ २५ ॥
 मुत्तेम धरुणं जन्म क्षीरं नीरं बुधं विषम् ।
 बृहत्कं बर्वुरं रेतः पुरीषं पिप्पलं मेघु ॥ २६ ॥

(१०)

कशः कवन्धं सलिलं धस्मन्बुदुकं सिरा ।
क्षोदःक्षुदम नभोऽम्भोऽर्णा अररिन्दानि जामिवत् ॥ २७ ॥
ऋतस्य योनिर्योनिः कं जलनामानि भावय ।

नदी—

यव्या अवनयः सीराः स्रोत्याः स्वा धुनयोऽग्नवः ॥ २८ ॥
एन्यो रुजाना हरितः सरितो रोहितोऽजिराः ।
स्वादो अर्णा रोधचक्रा उर्वो वर्धश्च सस्रुतः ॥ २९ ॥
नभन्वा वक्षणा बध्वः कुल्या अर्णाश्च सिन्धवः ।
हिरण्यवर्णाः पार्वत्य इरावत्यश्च मातरः ॥ ३० ॥
हरत्स्वत्यस्तरस्वत्यः सरस्वत्यः स्रवन्तिकाः ।
ऊर्जस्वत्यः पयस्वत्यो रोधस्वत्यश्च निम्नगाः ॥ ३१ ॥
भास्वत्यो नद्य इत्येवं नदीनामानि भावयेत् ।

अश्वाः—

अत्यो वाजी हयः सप्तिरवौचैःश्रवसोऽरुपः ॥ ३२ ॥
दधिक्रावा दधिक्राश्च दौर्गह-ब्रध्न-बह्वयः ।
ताक्ष्यो मांश्चत्व आशुश्च पैद्र एतग्व एतशः ॥ ३३ ॥

(११)

अग्वाः सुपर्णा इंसासः ज्येनासोऽव्यथयो नरः ।
ह्यार्थाः पतङ्गा इत्येते सामान्येनाश्ववाचिनः ॥ ३४ ॥

*

पूष्णोऽजाः, सवितुः श्यावाः, विश्वरूपा बृहस्पतः, ।
अश्विनो रासभद्वन्द्वं, पृपत्यो मरुतामपि, ॥ ३५ ॥
हरी इन्द्रस्य, हरितस्त्रादित्यानामथोपसाम ।
गावोऽरुणयोऽथ नियुतो वायोर्वहेस्तु रोहितः ॥ ३६ ॥
इति दिव्यवर्गः ।

मनुष्यवर्गः ३

मनुष्यः—

जगतस्तत्पुषो मर्त्या मर्ता मर्या धन्वा नरः ।
द्रुक्ष्वस्तुर्वशा व्राता जन्तवः क्षितयो विशः ॥ १ ॥
मनुष्या नहुपः कृष्टिहरिचर्षणयो नराः ।
विवस्वन्तः पञ्चजना यदवः पुरवोऽनवः ॥ २ ॥
आयवः पृतना एते मनुष्यार्थाभिधायकाः ।

(१२)

मेधावी—

मन्धाता मतयो मनश्चिदुशिजो वेनो विधाता विपः
कीस्तासोऽपि विपन्यवोऽपि मतुथा आकेनिपः केनिपः ।
धीरो विप्रविपश्चितावृभुकवी अद्धातयो वाघतो
श्रुतः कण्वमनीपि—वेषस इमे विप्रो नवेदाः समाः ॥३॥

स्तोता—

रेभस्तामुर्नदो नादः स्वरि-स्तुप्-कारु-कीरयः ।
छन्दो रुद्रः कृपणयुगौर्जरिता स्तोतृवाचकाः ॥ ४ ॥

ऋत्विक्—

मरताः कुरवो वृक्तवर्हिषोऽपि यतस्तुचः ।
स्रवाधो वाघनो देवयवो मरुत ऋत्विजः ॥ ५ ॥

अध्यक्षः—

अय्यो नियुत्तान् राष्ट्री स्युरीश्वरार्था इनः पतिः ।

चौरः—

तका रिक्कारिपूरिभ्वा रिहायास्तायुतस्करौ ॥ ६ ॥

(१३)

नृपुस्तृका वृको रिह्वा हुराश्चिच मलिम्लुचः ।
अघशंसो युपीवांश्च वनर्गुः स्तेनवाचकाः ॥ ७ ॥

अपत्यम्—

तुक् तोकं तनयस्तोकम तक्मापत्यं नपात् मजा ।
बीजमप्नो गयः शेषो यहुर्जाः सूतुरित्यपि ॥ ८ ॥

इति मनुष्यवर्गः ॥ ३ ॥

धर्मवर्गः ४

महान्—

महिषस्तविषस्तक्सो रभसः ककुहो महद्बृहद्ब्राधन् ।
ब्रध्नोऽद्भुतं विरप्शी वंहिष्ठो बर्हिषद् विहायाश्च ॥ १ ॥
अभ्वोऽम्भृणो गभीरो माहिन ऋष्वो विवत्तसे तुत्तः ।
उत्तित उत्तर्भुत्ता ववत्तियो यह्—इत्यमी महति ॥ २ ॥

(१४)

तुद्रः—

क्षुल्लकेऽल्प ऋहन् ह्रस्वः प्रतिष्ठा मायुकः कृधु ।
अर्भको वभ्रको दभ्रं निवृष्वस्तृषमः समाः ॥ ३ ॥

बहुः—

उरु पुरु शश्वद् विश्वं परीणसा व्यानशिः कुवित्सल्लिम ।
तुवि च शतं च सहस्रं भूरि च बहुवाचका एते ॥ ४ ॥

समीपः—

आसात् स्यादस्तमीके च तुर्वशे तडिदम्बरम् ।
आके उपाके अर्वाके अवमे उपमेऽन्तमम् ॥ ५ ॥
अन्तिकार्था इमे प्रोक्ता अथ दूरार्थकाः परे ।

दूरः—

आरे आके पराके च पराचैश्च परावतः ॥ ६ ॥

पुराणः—

प्रवयाः प्रदित्रोऽह्वाय पूर्य्य भवं सनेमि च ।

(१५)

नवीनः—

इदानीं नूतनं नूतनं नवं नव्यमिदा इति ॥ ७ ॥

अन्तर्हितः—

निशयं सस्वरपीच्यं च प्रतीच्यं सनुतर्हिरूक् ।
पुराणे षट्, नवीने षट्, निर्णीतान्तर्हितस्य षट् ॥ ८ ॥

सुन्दरः—

अनवद्योऽनभिषस्तः पाकोऽनेद्योऽप्यनिन्द्य उक्थ्योऽपि ।
वयुनमनेमाऽस्त्रेमा वाममुनीथौ प्रशस्यनामानि ॥ ९ ॥

रूपम्—

पेशः पिष्टं वपुरपुर्वत्रिर्वर्षोऽमतिर्मरुत् ।
प्सरः प्सुरप्सः कृशनमरुपं शिल्पमर्जुनम् ॥ १० ॥
अप्रस्ताम्रं च निर्णिकू च रूपनामान्यमृनि हि ।

हस्तौ—

अथ बाहू च भुरिजावभीक्षू च विनङ्गुसौ ॥ ११ ॥

(१६)

क्षिपस्ती च गभस्ती च भरित्रे चायती च तौ ।
अप्रवाना च्यवाना च करसनौ शकरी करे ॥ १.२ ॥

अङ्गुलयः—

अण्व्योऽग्रको त्रिशः शय्या रशना धीतयो धुरः ।
अथय्योऽवनयः कक्ष्या योजनानिविपः क्षिपः ॥ १.३ ॥
स्वमारोऽभीश्वः शाखा जामयश्च सनाभयः ।
गभस्तयो दीधितयो योक्त्राणि हरितस्तथा ॥ १.४ ॥

कर्म—

कर्तोः कर्त्तृ करन्ती ऋतु-करुण-करः कर्तव्यै कर्तुमप्यः
कृत्वी चक्रव कीरक्रदूत्रत-करण-शची-शक्तयः कर्त्वरं धीः ।
विष्ट्री वेषश्च वेपोऽप-इति शिमि-शमी-शक्म शिल्पं च दंसा
नामान्येतानि वेदे कलयति कुशलः कर्मणि व्यत्ययाच्च ॥

यज्ञः—

यज्ञो वेनोऽध्वरो मेधो विदथः सवनं मखः ।
इष्टिर्होत्रा देवंताता विष्णुरिन्दुः प्रजापतिः ॥ १.६ ॥
धर्म नार्यः पञ्चदश यज्ञनामानि चक्षते

(१७)

ससम्—

सस्ये सस्यमृतं सत्रा श्रदित्याद्धा वडित्यमी ॥ १७ ॥

वाक्—

श्लोको घोषो गणो वाणः स्वनः शब्दः स्वरः सरः ।
धारा गौरी गौरिला गीर्गन्धर्वी भारती गणा ॥ १८ ॥
गाथा गर्भीरा गम्भीरा मन्द्रा मन्द्राजनी नना ।
वाशी वाणी च वाणीची सूर्या स्वाहा सरस्वती ॥ १९ ॥
नौर्धेनुर्धिषणा धेना मेना मेडिः कशा निषिद ।
होत्रा ऋग् धमनिर्नाडीर्मायुकाकुदुपब्दयः ॥ २० ॥
वागनुष्टुप् शची गल्दा वल्गुर्वगनुर्विपा पविः ।
सुपर्णा वकुरो जिह्वा मही शाऽदितिरक्षरम् ॥ २१ ॥
एतानि सप्तपञ्चाशद्रचो नामानि चक्षते ।

प्रज्ञा—

केतुः केतश्चेतश्चित्तं माया शची क्रतुर्वयुनम् ॥ २२ ॥
धारसुरेवमीभख्या प्रज्ञानामानि कथ्यन्ते ।

(१८)

मुखम्—

शिम्वाता शतरा शर्म शिवं शिवं च शैवधम् ॥ २३ ॥
स्योनं सुम्रं शुनं शूपं जन्नापं भेषजं मयः ।
सुगम्यं शगमं शातपन्ता स्यूमकं सुदिनं तथा ॥ २४ ॥
शिल्पुः शं कमिमे शब्दाः सुखार्था एकत्रिंशतिः ।

बलम्—

ओजः पाजः शवः शर्द्धस्तृक्षं त्वक्षस्तवस्तरः ॥ २५ ॥
शूपं शुष्णं वीडु शुष्मं नृम्यां त्र्यौत्रं यदः सहः ।
दक्षो वर्गो वधो वाधो वृजिनं वृक्ष च शम्बरम् ॥ २६ ॥
स्यन्द्रासो द्रविणं पौंस्यं धर्णीसस्तविषी तथा ।
मज्मना बलनामानि पदार्थज्ञाः प्रचक्षते ॥ २७ ॥

क्रोधः—

हरो हरो हृणिर्जृणिरेहो हेहो व्यथिस्त्यजः ।
भामो मन्युश्च तपुषी क्रोधनामानि मानय ॥ २८ ॥

वज्रम्—

मेनिर्नेर्मिर्नमः कुत्सः कुलिशः सायकस्तुजः ।

(१६)

सृको वृको वधो वज्रः स्वधितिः परथुः पविः ॥ २६ ॥
हेतिर्दिद्युत्तिगममर्को वज्रनामानि भावय ।

युद्धम्—

विवाग् विखादो नदतुः मधने च महाधने ॥ ३० ॥
पृतनाः पृतनाज्यं च पृत्ते पृत्सु खले खजे ।
स्पृधो मृधो भरे मीद्वे पौंस्य आक्रन्द आह्वे ॥ ३१ ॥
आजावाणौ वाजसातौ शूरसातौ च सन्न च ।
वृत्रतूर्ये समर्ये च समोहे च समत्सु च ॥ ३२ ॥
समीथे सङ्गथे सङ्गे सङ्गमे संयुगेऽज्म च ।
समितिः समनं सङ्काः संख्ये संयच्च संवतः ॥ ३३ ॥
समनीके समीके चाभीके समरणे रणः ।
ममसत्यं नेमधिता वाजे सङ्गमवाचकाः ॥ ३४ ॥

धनम्---

रेक्णो रिक्थं मधं वेदो वरिवो वन्धुरिन्द्रियम् ।
श्वात्रं क्षत्रं रयी रवं भगो मीढुं गयस्तना ॥ ३५ ॥

(२०)

रायो राधो यशो मेघा भोजनं द्रविणं वसु ।
द्युम्नं नृम्णं वृतं वृत्रं श्रवो ब्रह्म धनार्थकाः ॥ ३६ ॥

गौः—

अध्न्योस्त्रियोस्ता जगती शकरीलादितिर्मही ।
अहीति नव नामानि गवामित्यवधारय ॥ ३७ ॥

अन्नम्—

वाजोऽन्धः क्षु मुतः सितं पितुरवो ब्रह्म स्वधा सूनृता
क्षत्रार्कः सप्तमायुरूर्गिषमिरा नेमो नमः क्षुद्रयः ।
पृक्षो धासिरिला यशो रसपयोवर्चःप्रयांसि श्रवः
कीलालं क्षुमदेव सीनमिति वा पाजोऽपि वाऽन्नार्थकाः ३८

गृहम्—

अस्तं पस्त्यं नीडं, कृत्तिः कृदरो गयो गर्तः ।
दुर्याः सन्न दुरोणे, शरणं स्वमराणि योनिरमा ॥ ३९ ॥
छाया छर्दिच्छादिरपि, वर्म्म च हर्म्यं वरूथं च ।
अज्म च शर्म दमे गृहनामानि त्रीणि विंशतिश्चेति ॥ ४० ॥

(२१)

कूपः—

कूपे कर्तः कातुः खातः काटोऽवटोऽवतो वत्रः ।
केवट उत्सः कारोतरः क्रिविः सूद ऋश्यदः कुशयः ॥४१॥

प्रज्वलनम्—

ज्वलतो नामधेयानि शृङ्गं स्यात् कल्मलीकिनम् ।
जल्लगाभवदित्येवं मलमलाभवदित्यपि ॥ ४२ ॥
अर्चिः शोचिस्तपस्तेजो हरो हृणिघृणी जमत् ।

शीघ्रः—

क्षिप्रार्थे तुड्यमानासस्तुजानो नु त्तुजिः ॥ ४३ ॥
भुरग्युरजिरं जीरा जृणिंस्त्वृणिः शु साचिविद ।
आशु प्राशुः शीभमोषं मक्षु शूर्ता तृपु द्रवत् ॥ ४४ ॥
वातरंहाः शूघनासस्तूयं ताजद् झगद् युगत् ।
अज्रास्तरगिरित्येते—धर्मवर्गोऽयमीरितः ॥ ४५ ॥

इति धर्मवर्गः ४

क्रियावर्गः ५

लोठते कसति लोटतेऽयते स्यन्दते स्यमाति वर्ततेऽवति ।
 म्रंसति स्रवति सर्पतीपति ध्वंसति ध्रजति मार्ष्टि वञ्चति
 कालयत्यतति गाति सश्चति श्रोतति भ्रमति पेलयत्यपि
 कण्ठति स्वरति सर्सते सिसर्न्यार्थ्यति ज्ञयात द्यतीङ्गते
 नक्षति क्षियति सक्षतीपति म्यक्षति त्सरति जेहतेऽर्दति
 मर्दति भ्रपति हन्ति जिन्वति ध्राति वाति पवते भुरण्यति
 द्राति याति पततीन्वति द्रमत्येजति द्रवति वेति वेनति
 प्साति सेधति जिगाति रेजति द्रूलाति ध्राति ऋणोति ऋणवति
 रीयतेऽरुवाते सीयते धवत्येति धावति तुरीयतीति च
 ऋच्छति व्रजति दीयतेऽनिति क्षोदति पुवति युध्यतीति च
 इयति ईर्चे यतते रथर्यति विषिष्टि योषिष्टि रिणाति दीयति
 इयक्षति क्षुम्पतिरंहति क्षिणोत्पृणोति जङ्गन्ति जगन्ति गन्ति च
 पिस्यति विस्यति मिस्यति दध्यति दध्नोति धन्वति ध्रुवति
 प्रवते पुवते च्यवते कवते गवते च नवते च ॥ ७ ॥
 चतति च चसति च शवति च हनति च वहते मिनाति धमतीति
 रजनि चलजति च तकाति श्वात्रति नसते मिनोति फणतीति

(२३)

जवति च जसति च जमति च गमति जगायादगन्नजगन् ।
अयथुः ष्वःकति हन्ताद् हयति ह्यन्तादथागनीगन्ति ॥६॥
संस्रति सिम्रति ह्ममति ह्म्यति दभ्नोति कणति नख्यति च
रुढति राति जगाति दुम्मत्याद्या गतिक्रिया बोध्याः॥ १.०॥

व्याप्तिः—

आनडात्ताण आपांनोऽध्यानशे नशदश्रुते ।
नक्षतीन्वसशच्चाष्ट दश व्याप्तिक्रिया इमाः ॥ ११ ॥

ईशनम्—

ऐश्वर्यार्था राजती रज्यति क्षयति पश्यते ।

अध्येषणा—

परिस्रव पवस्वाभ्यर्पाशिषोऽध्येषणाक्रियाः ॥ १२ ॥

अर्चा—

अर्चति गायति रेभति नदति पपृच्छा गृणाति गूर्द्धयति ।
बल्गूयति शशमानो जरते रञ्जयति मन्यते मदति ॥ १३ ॥

(२४)

शंसति रसति पनस्यति पनायते भनति वेनति स्नौति ।
नौति च यौति च रौति च रजयति वाजयति पूजयति ॥ १.४ ॥
स्वदाति स्वरति स्तोभति पृच्छति जल्पति च कल्पते धमति
पणते रिहति पणायति सपति कृपायति कृपयति ह्वयते ।
मन्त्रयते मन्द्रयते छन्दति च छन्दयते च महयति च ।
एतेऽथ वन्दते चाथ भन्दते चाथ मन्दतेऽर्चयति ॥ १.६ ॥

परिचर्या—

परिचरणे तु इरज्यति सपति विवासति ऋणाद्धि ऋध्नोति ॥
ऋच्छति किञ्च सपर्यति विधति नमस्यति दुवस्यति च ॥

याचना—

यन्तारः पीपरत् पूद्धि मदेमहि मनामहे ।
मन्महे मायते यामि यन्धीषुध्यति चेमहे ॥ १.८ ॥
मिमिद्धि च मिमीहीति रिरिहीति रिरिद्धि च ।
दद्धि शग्धीत्यमी शब्दाः श्रूयन्ते याचनाक्रियाः ॥ १.९ ॥

(२५)

ईक्षणम्—

चष्टे विचष्टे चित्रयञ्च चाकनच्चावचाकशत् ।
विञ्चवचर्षणिराचक्ष्म विचर्षणिरितीक्षणम् ॥ २० ॥

इच्छा—

वष्टे वेति वनोति वेनाति कानिपत् कनतीति च
च्छन्त्सदुग्भासे वडिमवेशति मन्यते जुपतेऽपि च ।
चाकनच्चकमान आचक्र एव हर्षयति वाञ्छति
व्याहरन्ति हि कान्तिकर्मणि कोविदा उशिगित्यपि ॥ २१ ॥

दानम् —

तुञ्जति शिञ्जति दाशति दाति च दासति च राति रासति च
आपि च पृणति पृणाति च मंहत एते हि दानकर्मणिः ॥ २२ ॥

भोजनम्—

वब्धां वभस्त्यावयति भसथो वेति भवति
ह्रस्त्याविष्यन् वेवेष्टि वप्सतीत्यत्तिकर्मणि ॥ २३ ॥

प्रज्वलनम्—

भ्राजि-भ्राशी भ्राश्यतिश्च मन्दि-भन्दि-श्रुति-ज्युति ।
रुक् शोचती दीदयति श्रुमज्ज्वलतिकर्मकाः ॥ २४ ॥

क्रोधनम्—

रोडे-हेडी कम्पि-भोजी भाभिभ्रेषति दोधाति ।
हृणीयते च श्रीणाति वनुष्याति कुभिक्रियाः ॥ २५ ॥

हननम्—

दभ्नेति धूर्वति वृणक्ति तडिच्छृणाति
द्रूणाति ताडि नभते धमति स्तृणाति ।
रम्णाति कृण्वति मिनाति मिनोति शम्ना-
त्याखण्डलार्दयति यातयती वियातः ॥ २६ ॥
स्नथयति तृणेदि वृश्चनि
निवपन्तु श्वसिति कृन्तति ध्वरति ।
स्नेहयति वर्हयत्यव-
तिरति स्नेहति नितोशते श्वसति ॥ २७ ॥

(२७)

श्लथति श्रथति स्फुरति
स्फुल्लति च निवहयति जूर्वति च ।
आतिरदृदति मर्दति
वधकर्मणो बुधैरुदिताः ॥ २८ ॥

शयनम्—

द्रौ तु स्वापितिकर्मणौ सस्ति च स्वापितीति च ।
इत्येवं पञ्चदशभिः क्रियावर्गोऽयमीरितः ॥ २९ ॥

इति क्रियावर्गः ५

उपसर्गवर्गः ६

आ इसर्वागर्थे, प्रपरेति प्रातिलोम्यमेतस्य ।
अभिरभिमुखतां, प्रतिरिति तद्विपरीतं समाचष्टे ॥ १ ॥
अतिसू पूजितमर्थे, प्राहतुरनयोर्विपर्ययं निर्दुः ।
अवनी विनिग्रहार्था, बुदिति प्रतिलोमतामनयोः ॥ २ ॥

एकीभावं समिति, व्यपेति तस्माद्विपर्ययं ब्रूतः ।
अधिरर्थद्वयमाहोपरिभावं तद्वद्वैश्वर्यम् ॥ ३ ॥

सादृश्यापरभावं संसर्गोपजन—सर्वतोधावान् ।
क्रमतोऽन्विति चापीति च तद्वद्वपेति च परीति च ब्रूते ॥ ४ ॥

इत्युपसर्गा उक्ता विंशतिरेषां कचेतरेऽप्यर्थाः ।
अथ च निपाताः केचिद्दर्श्यन्ते ये त्रिधाऽर्थभेदेन ॥ ५ ॥

उपमायामिव, ननु, चिद्, नेति निषेधेऽपि पूर्वतः पठितः ।
पूजावकुत्सयोश्चिद्वत्पदेशानुगृह्योरपि नु ॥ ६ ॥

अर्थोपसङ्गहार्याः, समुच्चये चेति आ इति च ।
वेति विचारे चार्थे, विनिग्रहे प्रथमवाक्यगावहर्हौ ॥ ७ ॥

परवाक्यगो विनिग्रह, उ अयं पदपूरणोऽपि स्यात् ।
किल इति विद्यातिशये, न ननुभ्यां संप्रयुक्तमनुपृष्टे ॥ ८ ॥

त्वदिति समुच्चयवाची, हीति न्वर्थेऽप्यसूयायाम् ।
मेति निषेधे, खल्विति तत्र च पदपूरणे च स्यात् ॥ ९ ॥

नूनं विचिकित्सायां पदपूर्तौ चाथ शश्वदिति ।
 अनुष्टुप्ते तु पुरस्तादुपरिष्ठादस्वयंष्टुप्ते ॥ १० ॥
 सीमिति परिग्रहे पदपूर्तौ चेत्येवमितरेऽपि ।
 पदपूरणानि तु विदुः कमिदीमिति ये च पूर्वनिर्दिष्टाः ॥ ११ ॥
 इव ननु चिदु खलु नूनं य कमित्सीमीमिमानि चान्यानि ।
 पदपूरणानि, नेदिति परिभयकेऽथानुष्टुप्ते तु नचेत् ॥ १२ ॥
 आर्कीं नर्कीं नकिर्माकिर्हिक्माहिकमाकृतम् ।
 तुकं मुकं नवैतानि व्यर्थान्युक्तिप्रपुष्टये ॥ १३ ॥
 अन्ते धा, वद्, रूप-वर्ण-भूता, तु-न-चिदा-इव ।
 यथा, तथा, लाक्षणिका उपमार्था उदाहृताः ॥ १४ ॥

इत्युपसर्गवर्गः

ऐकपदिकवर्गः ७

अथोच्यन्ते पदान्यत्र द्वेक्षते चाष्टसप्ततिः	।
दमूना मेहना मूषः शिताम जठरं जहा	॥ १ ॥
ईर्मान्तासः कायमानो दुग्दे विद्रधे निधा	।
शीरं नसन्त नंसन्ते शिमे तितउ तुग्गनि	॥ २ ॥
मध्या कुरुतन व्यन्नः परितक्म्याश्चमद् रजः	।
मुत्रिते दयते बाहो मन्द आहनसो हरः	॥ ३ ॥
इपिरेणोष्मिणः काणा अकूपारस्य दावने	।
लोधं वाशी नृ च नृचिद्विपुणो मन्दिनेऽदितिः	॥ ४ ॥
शिशीते मुतुको जामिः पिता जमुरिरेरिरं	।
शयोरप्रायुवोऽस्यास्या गातुस्तताव दंसयः	॥ ५ ॥
मुप्रायणा गौश्च्यवनो जरते त्रियुते ऋधक्	।
चयमे जुहुरे चेति द्वापष्टिपदसंहतिः (६२)	॥ ६ ॥

*

सस्निमन्धो वावशानो वार्ये दृतो वनुष्यति	।
भन्दना आहनः सोमोअन्नाः अवात्रं तरुष्यति	॥ ७ ॥

नद ऊतिर्हासमाने समं पद्भिर्द्विंता पविः ।
 वाङ्मिष्ठो ब्रा वराहोऽर्को धन्व वज्रः सचा सिनम् ॥ ८ ॥
 पृथुजया असश्चन्ती शर्या इत्या चिदाष्टाणिः ।
 द्युम्नं पवित्रमाङ्गूषः काणुका शिपिविष्ट आ ॥ ९ ॥
 तोदः स्वञ्चाः श्मशा विष्णुरुर्वशी वयुनं वृकः ।
 आपान्तमन्युस्तूर्णांशं गधिता गध्यमारितः ॥ १० ॥
 वाजगन्ध्यं वाजपस्त्यं जोषवाकं निचुम्पुणः ।
 कौरयाणस्तौरयाणः क्षुम्पं पादुः पदिः परि ॥ ११ ॥
 हरयाणोऽप्यहयाणो निष्पपी तनुमाकृषे ।
 काकुदं केपर्योऽसत्रं वीरिटे चर्पाणिः स्रणिः ॥ १२ ॥
 शम्ब ई सीमेनमनां समस्याच्छ कुटस्य च ।
 अथर्यु मधिगुः कृत्तिः श्वघ्नी च स्वसराणि च ॥ १३ ॥
 ब्रन्दी चेति पदानि स्युरशीतिश्चतुरुत्तरा (८४) ।

*

आशुशुक्लिणि राशाभ्यः सललूकमलातृणः ।
 कुणारं कल्पयं काशिर्नक्षदाभं सवीमनि ॥ १४ ॥

ऋद्दर ऋदृपे किरस्कुधायुरिसन्वनी ।	।
पुलुकामो भाऋजीको रजाना जूर्णिरोमना	॥ १५ ॥
उपलप्रक्षिणी पाथः समथाः कपना कृपा	।
वृवदुक्थं प्रकलविद्वीरुथः शुरुथश्चनः	॥ १६ ॥
शशमानः शाशदानः श्रायन्तः पचताऽग्रिया	।
विदधानि विजामातुगीक्षे क्षोणस्य विबुहः	॥ १७ ॥
अभ्यर्द्धयज्वा दुरितं स्तियानां तुर्वणिः स्तिपाः ।	
श्रुष्टो सोमानमोमासोऽमिनोऽमूरः किमीदिने	॥ १८ ॥
सप्रः शिमे मुशिप्रोऽक्रोऽमूर्तेमूर्तेऽप्रतिष्कृतः	।
मुविद्वः मुद्वोऽम्पग् रंसु गिर्वणसेऽमतिः	॥ १९ ॥
आशीरस्मे जारयायि यादृग्मिन्नानुपक् सुपव	।
तुजोऽमीवाऽमवानप्वा ततनुष्टिमिलीविशः	॥ २० ॥
अंदुरो वकुरोऽमक्रां रुशदुल्वं रिशादसः	।
निशुम्भा अनवायं च कियेधाश्च मनद्रम्	॥ २१ ॥
गल्दया जल्हवोऽसामि कीकटेपु पराशरः	।
शिरिम्बिठो वेकनाटान् वृदं बुन्दोऽनवत्रवः	॥ २२ ॥
हिनोतोराण उपसि दिविष्टिष्वभिधेतन	।
जिन्वत्यजीगः कुलिशोऽनर्शरार्तिं क्रिविर्दती	॥ २३ ॥

तुरीपं रास्पिनोऽमत्र ऋजुनीती ऋचीषमः	।
द्विवर्हा वर्हणा चाकन् जरुधं दूत ऋञ्जतिः	॥ २४ ॥
जवार्वनर्वा चोष्कूयमाणश्चोष्कूयते भूमिः	।
वतः पुरन्धिर्वाताप्यं रथंर्यति कल्लति	॥ २५ ॥
सदान्वे जज्झतीदंयुः शरारुर्दन आधवः	।
विष्पितः स्याद्वीसं च पदान्येतानि भावय	॥ २६ ॥
शब्दाः सन्दिग्धसंस्काराः सन्दिग्धार्था अनेकधा ।	
विशृङ्खिता निगमतः संगृह्यते प्रदर्शिताः	॥ २७ ॥

इति ऐकपदिकवर्गः ॥ ७ ॥

ऐकपदिकार्थवर्गः ८

एषां पदानां यानर्घान् भावयन्ति विपश्चितः	।
तानपीह प्रवक्ष्यामि यथावदनुपूर्वशः	॥ १ ॥
द्रसूना इष्यते दान्ते यस्य वाभिरुचिर्गृहे	।
यस्य दान्ते मनस्तस्मिस्तथा दानमनस्यपि	॥ २ ॥
मेहना महनीयेऽर्थे धनादाविष्यतेऽथवा	।
न गृहेऽस्ति ममेत्यर्थे छन्दोगानां पदत्रयम्	॥ ३ ॥
मूपस्तु मूपिकायां स्युः शिताम गुदमुच्यते	।
केचिद्दन्त्यपि श्यामे बाह्वोरपि यकृत्वपि	॥ ४ ॥
जठरं त्वदरे सिद्धं जघानार्थे जहापदम् ।	
ईर्म्मान्ताः पृथुजङ्घत्वात्मूर्यार्थाश्चाश्चेरितान्तकाः	॥ ५ ॥
यस्तु कामयमानः स्यात्कायमानः स उच्यते	।
कायमानश्चायमान इत्यप्यन्ये प्रचक्षते	॥ ६ ॥
द्रुपदं पादुकायां स्यान्निगडे वा द्रुमश्रये	।
विद्रुधं तु भयानस्थे व्यूढे वा विहृदेऽपि वा	॥ ७ ॥
निधा पाशसमूहे स्याच्छीरोऽग्नावनुशायिनि	।
तथैवाशनशीलेऽपि शीरं केचित्प्रचक्षते	॥ ८ ॥

- षवेदभिनमन्त्यर्थे नंसन्ते च नसन्त च ।
 शिपे हनू नासिके वा चालन्यां तिततः स्मृतः ॥ ९८ ॥
 तुग्व तीर्थं नदीनां स्यात्स्नातुं यत्रावतीर्यते ।
 मध्या मध्ये कुरुतनेत्यादिषूपजनोऽस्ति नः ॥ ९९ ॥
 व्यन्तो वीधातुनिर्वृत्तो गतिप्रजननादिषु ।
 पश्यत्सु गन्तृष्वश्रत्सु व्यन्त इत्यपि चक्षते ॥ १०० ॥
 परितक्म्याऽभितोगन्ध्यां रात्रौ वा केचिद्दहिरे ।
 अन्नान्नं तत्र सद्नादन्नसत् पाककारिणी ॥ १०१ ॥
 रजस्तु ज्योतिरल्लोकासृगहर्वाचिकं मतम् ।
 सुवितं तु प्रसूते वा प्रजायां वाऽपि सुष्ठुगे ॥ १०२ ॥
 दानादानगतित्राणहिंसादाहविभक्तिषु ।
 दयते पदमाख्यातं ब्राह्मः सोमेऽपि कथ्यते ॥ १०३ ॥
 ब्राह्मः स्तुतौ चर्ममणि वा सोमाधिषवणात्मके ।
 मन्दू मदिष्णू विख्यातावथवापि मदिष्णुना ॥ १०४ ॥
 आहनाः स्याद्वञ्चनवान् हरस्तु रजसा समम् ।
 मनस्त्वपेक्षासंपन्नमिषिरं प्रणिधीयते ॥ १०५ ॥
 इष्म दृष्टिगतीच्छासु तद्योगादिष्मिणो मताः ।

क्राणा भवन्ति कुर्वाणा अकूपारस्तु कच्छपे ॥ १७ ॥

आदित्ये च समुद्रे च दावा स्यादातृदानयोः ।

लोधं लुब्धेऽथ वाशी स्याद्वाचि च्छेदनसाधने ॥ १८ ॥

इदानीमपि चेत्यर्थे नू च स्यान्नूचिदित्यपि ।

विपुणो विषमेऽपि स्यान्मन्दीति स्तुतिमत्यपि ॥ १९ ॥

अदितिर्देवमाता स्यात्प्रकृतिभूरखगिडता ।

शिशीते तु वयतीत्यर्थे सुतुकः सुप्रजाः सुगः ॥ २० ॥

पुनरुक्ते जामिशब्दो भगिन्यादौ च बालिशे ।

पिता तु मभुराजन्म जसुरिस्ताडिते तथा ॥ २१ ॥

वद्धमुक्ते च निहतवेगश्रान्ते बुभुक्षिते ।

एरिरे प्रेरयामासुः शंयुः सुखयुरुच्यते ॥ २२ ॥

बृहस्पतिमुते रोगशमने भयनाशने ।

अप्रायुवोऽप्रमाद्यन्तोऽप्रगच्छन्तोऽपि वा मताः ॥ २३ ॥

अस्या अस्येति पष्ठ्यन्तं पदद्वन्द्वमुदात्तवत् ।

आदेशेऽथानुदात्तं स्यादन्वादेशे यदा भवेत् ॥ २४ ॥

भुव्यध्वनि गतौ गातुस्तृतावववृषे समौ ।

दंसयो दासकर्माणि सन्ति सुप्रायणाः सुगाः ॥ २५ ॥

तास्तु यज्ञगृहद्वार इति यास्कोऽभिमन्यते ।

अर्चिषः शाकपूरोस्तु मते सुप्रायणा इति ॥ २६ ॥
 श्मौ सूर्ये बलीवर्दे धेनौ भुवि च वाचि च ।
 ज्ञेऽम्बुनि शरे स्वर्गे लोम्नि गौरिति पठ्यते ॥ २७ ॥
 ऽयवनो वा च्यवानो वा भार्गवे स्तोतरि स्मृतः ।
 ऋते स्तौति विद्युते पृथग्भावे ऋधक् पृथक् ॥ २८ ॥
 वयसे नाशयस्यर्थे जुहुरे जुह्विरे यथा ।
 द्वेषष्टिपदजातानामेवमर्था निरूपिताः ॥ २९ ॥

*

ऋस्निर्मेघेऽपि संस्नातेऽप्यन्धोऽन्नादृक्तमः स्वपि ।
 प्रथ कामयमाने स्याद्वावशानोऽभिवक्तारि ॥ ३० ॥
 नार्थं तु वरणीयं स्याद्यदत्यन्तं वरं भवेत् ।
 दूतो वृत्तबहे, सिद्धः, क्रोधे घाते वनुष्यति ॥ ३१ ॥
 मन्दना तु स्तुतौ, क्रूरवाक्यादाहन्तराहनः ।
 प्राशिष्टाक्षैषमक्षारीदित्यर्थेऽन्ता इतीष्यते ॥ ३२ ॥
 आत्रं धने च क्षिमे च तरुष्यति जिघांसति ।
 नृपत्यध्येतरि ऋषौ नद ऊतिस्तु तर्पणे ॥ ३३ ॥
 रक्षायां हासमानन्तु स्पर्द्धमाने च हृष्यति ।

ससं माध्यमिकं ज्योतिरुच्यतेऽनित्यदर्शनात् ॥ ३४।
 स्पर्शनैर्वाधनैः पानैः पादैः पङ्क्तिर्द्विधा ॥
 पचिर्वज्रे वाचि यज्ञे रथचक्रमधावापि ॥ ३५।
 बाहिष्ठोऽत्यधिकं वोढाऽऽह्वाता वाऽत्यधिकं च यः ।
 ग्रा ग्रात्या वरितारश्च केषांचिदुपसो मते ॥ ३६।
 वराहोऽब्धे च भूदारे वराहा आङ्गिरोगणाः ।
 ये च माध्यमिका देवगणास्ते तु वराहवः ॥ ३७।
 प्रजापतिः पुरा वायुर्भूत्वाऽप्सु विचरँस्ततः ।
 उज्जहार स एमृपो वराहः पृथ्वीमिमाम् ॥ ३८।
 वृक्षे चान्ने च मन्त्रे च देवे चार्कः प्रतिष्ठितः ।
 अन्तरिक्षे तु धन्व स्याद्धन्वा स्यान्मरुदेशके ॥ ३९॥
 भुजयोरन्तरं वक्षः पक्षसी ये द्विदिङ्मते ।
 सचा सह सिनं तन्नं महावेगः पृथुजयाः ॥ ४०॥
 असश्चन्ती न सज्येते न व्युदस्यत एव वा ।
 अन्तरेण समानेनान्योन्यमाश्रित एव ये ॥ ४१॥
 इषवोऽङ्गुलयः शर्या इत्या त्वित्यमुभौ समौ ।
 या सोमक्रयणी गौः स्यात् तत्र नामैव चित्पदम् ॥ ४२॥
 पूजोपमावकुन्सादावनुदात्तं तु चित्पदम् ।

आघृणिस्त्वागतक्रोधे तथैवागतदीप्तिके . . . ॥ ४३ ॥

शुम्नं धनयशोऽन्नेषु पवित्रं त्वप्सु रश्मिषु . . . ।

मन्त्रेऽप्यग्नौ च वायौ च सोमे सूर्ये मघोनि च ॥ ४४ ॥

अङ्गूषः स्तोम एवैष्टः, काणुका कामुकोऽथवा ।

हृतपानाभिलाषो वा काणुका कणशः कुतम् ॥ ४५ ॥

शिपिविष्टपदेनासौ विष्णुः प्रायो विशेष्यते ।

अर्वागर्थे तृपमार्थे चार्थेऽध्यर्थेऽपि आ इति ॥ ४६ ॥

तोदस्तुवो गृहस्थः स्यात् कूपो भूविलमेव वा ।

स्वञ्चाः सुगमनो योऽर्थो नाढी कुल्या नदीश्मशा ॥ ४७ ॥

आदित्ये द्वादशे विष्णुर्यज्ञे वा व्यापकेऽपि वा ।

उर्वश्यप्सरसि भङ्गाकान्त्योस्तु वयुनं भवेत् ॥ ४८ ॥

वृकस्तु चन्द्र आदित्यः श्वा वज्रोऽथ वृकी शिवा ।

आपान्तमन्युः सोमे स्यादिन्द्रे वा मन्युयोगतः ॥ ४९ ॥

तूणां शिं शीघ्रसंव्यापि शीघ्रभक्ष्यथोदकम् ।

गाढमङ्गैः परिष्वक्ता गंधिता परिकीर्तिता ॥ ५० ॥

गन्धं तु ग्रहणीयेऽर्थे सोमे भूयः प्रयुज्यते ।

स्तोमं प्रति गतो यज्ञं प्रति वा गत आरितः ॥ ५१ ॥

वाजपस्त्यो वाजगन्ध्यः सोमे ह्यन्नविशेषिते ।
 जोषवाकमविस्पष्टवचनं श्रव्यवागपि ॥ ५२ ॥
 निचुम्पुणपदेनासौ सोमः प्रायो विशेष्यते ।
 निचुम्पुणः समुद्रोऽपि वरुणोऽवभृथोऽपि च ॥ ५३ ॥
 कृतयात्रे कौरयाणस्तौरयाणस्तु शीघ्रगे ।
 क्षुम्पं त्वहिच्छूत्रकं स्यात् क्षुभ्यते यद्यत्नतः ॥ ५४ ॥
 पादुः पादतलासक्तचर्मकाष्ठादिके गमे ।
 पदिः पक्षी, परीत्येतत् सर्वतोभाव इष्यते ॥ ५५ ॥
 भागवीप्सालक्षणेत्थंभूताख्यानेषु वर्जने ।
 हरयाणो नित्यकालमभिप्रस्थितयानके ॥ ५६ ॥
 प्राणैश्वर्यादिहरणप्रयाणे वापि गद्यते ।
 अहयाणो वदान्यत्वादलज्जितगतिर्मतः ॥ ५७ ॥
 निष्पपी स्त्रीरतो यस्य शेषो नित्योद्धतः स्त्रिये ।
 तूतुमाकृष इत्येतत्तूर्णमाकुरुषेऽपि वा ॥ ५८ ॥
 त्वरया कुरुषे वापि काकुदं तालु कथ्यते ।
 केपयस्तु कपूयाः स्युर्ये हि दुष्कर्म कुर्वते ॥ ५९ ॥
 शंसत्रं कवचं वा स्याद्धनुर्वाऽप्यथ वीरिटे ।
 शून्यस्थानेऽन्तरिक्षे वा समवायेऽपि वा नृणाम् ॥ ६० ॥

चर्षणिस्तु जनो द्रष्टा सृणिर्दानेऽङ्गकुशेऽपि च ।
 शम्बो वज्रेऽथ निर्दिशेऽपीदमर्थेऽपि वेमिति ॥ ६१ ॥
 सीम् स्यात् सीमान इत्यर्थे व्यर्थं वा पदपूरणम् ।
 एनामेनं द्वितीयान्तं पदद्वन्द्वमुदात्तवत् ॥ ६२ ॥
 आदेशेऽद्यानुदात्तं स्यादन्वादेशे यदा भवेत् ।
 समः सर्वोऽच्छशब्दस्याभिमुख्ये वृत्तिरिष्यते ॥ ६३ ॥
 अथवा प्राप्नुमित्यर्थो मन्यते शाकपूणिना ।
 कुटः कृतेऽथर्युरिति बहौ गमनशालिनि ॥ ६४ ॥
 अथेर्यवो बाहवः स्युरथर्योऽङ्गुलयः स्त्रियः ।
 अभ्रिगुस्त्वग्निरिन्द्रश्च यस्याप्रतिहता गतिः ॥ ६५ ॥
 मन्त्रोऽप्यभ्रिगुरुद्विष्टः कृत्तिरन्नं यशोऽपि च ।
 कृत्तिश्चर्ममयं वस्त्रं कन्था मूत्रमयी तथा ॥ ६६ ॥
 श्वघ्नी स्यात् कितवोऽहानि स्वसराणि भवन्ति हि ।
 अन्दी तु मृदुलो वा स्यान्माद्वैवापादकोऽपि वा ॥ ६७ ॥
 इत्यर्थाश्चतुराशीतिपदानामूहिना बुधैः ।

आशुशुक्लशिरभिः स्यादाशास्तूपदिशो दिशः ।
 सललूकं तुतदूरत्तः संलुब्धं पापकं च यत् ॥ ६८ ॥
 संमूढं प्रच्युतं स्थानादथवाऽप्यपसारि यत् ।
 अलमातर्दनो योऽर्थः स मेघः स्यादलातृणः ॥ ६९ ॥
 अलातृणः कुणारुश्च कियेघाश्च शिरिम्बिठः ।
 इलीविशः कत्पयं च पङ्क्तिभिर्मघो विशिष्यते ॥ ७० ॥
 कुणारुः कणनस्तद्वत् कत्पयः स्यात् सुखोदकः ।
 नक्ष्त्राभमाभिष्याप्य हन्तारं विद्धि वज्रिणम् ॥ ७१ ॥
 काशिर्मुष्टिः सवीमेति स्यादनुज्ञार्थकं पदम् ।
 मृदूदरस्तु यः सोमः स एव स्याद्दृढदरः ॥ ७२ ॥
 अर्दनात्पालकौ बाहू ऋदूपे भवतोऽथवा ।
 ऋदुशब्दो मर्मवाची बाहु स्तो मर्मपालकौ ॥ ७३ ॥
 किः कर्ता, यस्तु दीर्घायुः सोऽस्कृधायुः कृधुर्लघुः ।
 हनू असंज्ञादन्त्यौ चेत् कथयेते असिन्वती ॥ ७४ ॥
 प्रसिद्धदीप्तिमत्त्वा तु भाक्कुजीकोऽग्निरुच्यते ।
 पुलुकामस्तु बहिच्छ्वा रुजाना नद्य ईरिताः ॥ ७५ ॥
 जूर्णिर्हेतिश्चमूः क्रोध ओमना त्वनेन वा ।
 उपलपत्तिणी धान्यभर्जनी सक्तुकारिका ॥ ७६ ॥

पाथोऽन्तरिक्षमापोऽन्नं सप्रथाः सर्वतः पृथुः ।
 कपनाः कृमयो, देवाच्या कृपेति पदे युजौ ॥ ७७ ॥
 देवान् प्रत्यक्तया तद्वत् कल्पयेत्यर्थमाहुः ।
 वृषदुक्थो महोक्थः स्याद्यस्मै वोक्थं प्रयुज्यते ॥ ७८ ॥
 वणिक् प्रकलविद् यो हि गणितं वेत्ति तत्त्वतः ।
 ओषध्यो वीरुधोऽथापः शुरुधोऽन्नं चनः स्मृतम् ॥ ७९ ॥
 शशमानः शंसमानः शाशदानस्तु यो मुहुः ।
 अत्यन्तं वा शातयति श्रायन्तस्तु समाश्रिताः ॥ ८० ॥
 समाश्रयन्तः श्रायन्तः, पक्वस्तु पचता समौ ।
 अग्रिया तु भवेदग्र्याऽग्रगत्याप्यग्र एव वा ॥ ८१ ॥
 विज्ञानानि च यज्ञाश्च विदयानि प्रचक्षते ।
 विजामातां न यन्त्रास्ति जामातुः सर्वलक्षणम् ॥ ८२ ॥
 ईक्षे तथेशिषे तुल्यौ क्षोणो निवसिता भवेत् ।
 क्षोणं निवासस्थानं स्याद् भवन्त्यापस्तु विसृढः ॥ ८३ ॥
 अभ्यर्द्धयज्वा पूषा स्मान्मरुद्भ्योऽभ्यर्धयन् रसान् ।
 मूनानि वाभिमुख्येन वृद्ध्या योजयतीह सः ॥ ८४ ॥
 दुरितं दुर्गतिकरं स्तित्या आपोऽतिसंहताः ।

शीघ्रं सम्भाजको योऽर्घ्यः स तुर्वणिरुदाहृतः ॥ ८५ ॥

स्तिपा अग्निर्हिमात् पाति कूपो वा पात्युपस्थितान् ।

श्रुष्टी क्षिप्रं सुखं धान्यशलाकाप्यभिधीयते ॥ ८६ ॥

सोमानमभिषोतारमोमासो रक्षकास्तथा ।

तर्पकास्तर्पणीयाश्च सोऽमिनो यो हार्हिभितः ॥ ८७ ॥

अमिनोऽमित्रमात्रश्चानन्तकालोऽपि वामिनः ।

अमूर इत्यमूढः स्यात् किमीदी पिशुनो मतः ॥ ८८ ॥

स्रमः सर्पोऽय सर्पिर्वा तैलं वा सर्पणाद् भवेत् ।

शिमे हनू नासिके वा सुशिपो यस्य ते शुभे ॥ ८९ ॥

क्रः प्राकार इत्युक्तो यदाक्रामति सोऽम्बरम् ।

सूर्ते सुविस्तृते व्योमन्यसूर्ते वायुविस्तृते ॥ ९० ॥

यस्त्रयस्पागतो युद्धेऽन्येनाप्रतिगतोऽपि वा ।

योऽप्रतिस्खलितः पूर्वमन्याप्रतिहतोऽपि वा ॥ ९१ ॥

पराङ्मुखः कुतो नो यः स च स्यादप्रतिष्कृतः ।

सुविदत्रः सुविद्यः स्यात् सुदत्रस्तु सुदातरि ॥ ९२ ॥

अम्यक् त्वसम्यगेव स्याद्वृष्टिर्वाभिगता रिपून् ।

सहभृतापि वा सा स्यादि रमणीयेषु रंस्त्रिति ॥ ९३ ॥

गिर्व्रणाः स्तुतिसंभक्ताः शक्रो गीर्वाण एव वा ।
 मूर्त्यस्येव स्वतो भूतः प्रकाशोऽमृतिरुच्यते ॥ ६४ ॥
 आशीः सान्ता शुभाशास्ति रान्ता त्वाशिरमाह च ।
 आशिरं दधि मन्यन्ते दध्यर्थं पय एव वा ॥ ६५ ॥
 अस्मदः सर्वलिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु ।
 वचनेषु च सर्वेषु वृत्तमस्मे इदं पदम् ॥ ६६ ॥
 जारयायीति चाख्यातमजनीत्यर्थं इष्यते ।
 तमीजरायिता गन्ता चोस्रः स्याज्जारयायि वा ॥ ६७ ॥
 यादस्मिन् यादशेऽथानुपूर्व्यमेवानुषक् स्मृतम् ।
 उपर्युपरिसंलग्नमनुपक्तं तदानुपक् ॥ ६८ ॥
 सुमत् स्वयमथो तुजः कथितो दानवज्जयोः ।
 अमीत्रा गर्भविध्वंसी कृमिर्वा रोग एव वा ॥ ६९ ॥
 अमात्यवान् यत्नवान् वा रोगभूतोऽपि वाऽमवान् ।
 अप्वा व्याधिर्भयं वापि मेघस्तु स्यादिलीविशः ॥ १०० ॥
 ततनुष्टिस्तु विषयोपभोगैकक्रियापरः ।
 अंह्रणोऽन्धकूपः स्यादंह्रस्वानथवांह्रुरः ॥ १०१ ॥
 वकुरो भास्करो दीप्तो ज्योतिर्हेतिर्भयंकरः ।
 स भास्वद्विणो वापि रुशद्वर्णस्तु रोचनः ॥ १०२ ॥

असक्रा त्वनपाया स्यादथासाधारणी च सा ।
 उल्वं जरायोरप्यन्तर्गर्भवेष्टनमुच्यते ॥ १०३ ॥
 येनाशयन्ति हिंसन्तं ते कथ्यन्ते रिशादसः ।
 अविश्लथमविश्रान्तं शीघ्रं वापि हरन्ति ये ॥ १०४ ॥
 तेऽश्वानिशृम्भाः कथ्यन्तेऽनवायं त्ववियोजनम् ।
 निःशेषं चानवायं स्यात् कियेधा इन्द्रमेघयोः ॥ १०५ ॥
 प्राप्नो धाना ऋजीषं च ताविन्द्राश्वौ प्रतद्रसू ।
 स्यादागल्दापि गल्दापि नाडी गलितधारिणी ॥ १०६ ॥
 जह्नुवोऽस्रिविहीनः स्यादसमाप्तमसामि च ।
 कीकटा असदाचारास्तद्देशाः कृपणा अपि ॥ १०७ ॥
 ऋषिः कृपिः पराभूतिकर्तेन्द्रश्च पराशरः ।
 शिरिम्बिष्ठस्तु मेघः स्याद् भारद्वाजः शिरिम्बिष्ठः ॥ १०८ ॥
 वेकनाटा वादर्धुषिका वृन्दं जनसमुहके ।
 इषुर्बुन्दोऽशनिर्बुन्दो हिनोत हिनोतेतिवत् ॥ १०९ ॥
 यस्त्वप्रतिहताङ्गः स्यात् कथ्यते सोऽनवव्रवः ।
 उराणो बहु कुर्वाण उपस्थे दूषसीति च ॥ ११० ॥
 दिविष्टयो दिव्यगतिप्रसाधिन्यः क्रिया मताः ।
 अभिधेतनशब्दस्य भाषायामभिधावत् ॥ १११ ॥

जिन्वन्ति प्रीणयन्तीति कुलिशं वज्रमुच्यते ।

अजीगरीत चागारी रत्तिं गृह्णासि वा तथा ॥ १.२१ ॥

अनश्लीलप्रदाता योऽनर्शरातिः स उच्यते ।

अनश्लीलप्रदानं वानर्शरातिरुदाहृता ॥ १.२२ ॥

क्रिविर्दती शतघ्नी स्यात् तुरीपमुदकं मतम् ।

रास्पिनः शब्दवल्लीरं तद्वान्मेघोऽपि रास्पिनः ॥ १.२३ ॥

उच्चार्यमाणस्तोत्रेण स्तोता वा रास्पिनः स्मृतः ।

अमत्रोऽपरिमाणः स्यात् स च योऽनभिर्हिसितः ॥ १.२४ ॥

ऋजुनीती त्वक्राध्वनेतारौ साधुसंविदौ ।

यथेच्छस्तूयमानार्थगुणशाली त्वृचीषमः ॥ १.२५ ॥

द्विवर्हा वदूर्ध्वमानो यो द्वयोरपि दिवोः समम् ।

हिंसा वृद्धिः परिवृद्धो वर्हणा परिवर्हणा ॥ १.२६ ॥

चायन् कामयमानो वा चाकन् कामयतेऽपि वा ।

स्तोत्रं जरूयं दूतस्तु वृत्तवाह्यं ऋज्जातिः ॥ १.२७ ॥

आत्मसात्करणे धातुः स समीकरणेऽपि च ।

जवारुं मण्डलं भानोरनर्वाऽन्यसमाश्रितः ॥ १.२८ ॥

चोष्कूयमाणस्तु भृशं व्युदस्यन् वा भृशं ददत् ।

चोष्कूयते भृशं दत्ते व्युदस्यत्यथवा भृशम् ॥ १.२९ ॥

भ्रमिता वा भ्रमयिता भूमिरग्निर्विशेष्यते ।
 वतस्तु दुर्वलोऽर्थः स्य द वत खेदानुकम्पयोः ॥ १२१ ॥
 बहुकर्मा बहुप्रज्ञः पुरन्धिः स्यात् पुरन्दरः ।
 बरुणोऽपि पुरन्धिः स्याद् वाताप्यं वर्षस्त्रोदकम् ॥ १२२ ॥
 रघं वा रंहरणं वापि यादिच्छति रघर्यति ।
 कृत्तदन्ततया देवः पूषा प्रोक्तः कर्द्वती ॥ १२३ ॥
 स्यादलक्ष्मीः सदान्वेति दुर्भिक्षस्यापि देवता ।
 जज्भतीरीदृशं शब्दं कुर्वाणा आप एव च ॥ १२४ ॥
 इदं कामयमानो यः स इंदयुरुदाहृतः ।
 वमूयुर्विमयुः शंयुः किंयुरित्सादयस्तथा ॥ १२५ ॥
 शरारुः संशिशरिषुर्विद्धि दानपरान् दनः ।
 आकम्पनस्त्वाधवः स्याद् विप्राप्तत्वात्तु विप्पितः ॥ १२६ ॥
 इतश्चेतश्च विस्तीर्णो विप्राप्त इति कथ्यते ।
 अग्नीसं पृथिवीमाहुर्नैगमार्धविशारदाः ॥ १२७ ॥
 इतीत्यमर्था आख्याता यास्कव्याख्यानुसारतः ।
 द्वात्रिंशशतसंख्यानां पदानामपि पूर्ववत् ॥ १२८ ॥

शब्दसारूप्यसम्बन्धादर्थबोधाविरोधतः ।
 प्राचीनैरूहिता अर्थाः सर्व एवात्र दर्शिताः ॥ १२६ ॥
 श्रद्धेया नैव ते सर्वे प्रादेशिकतया कृताः ।
 अनैकान्त्यात् प्रदेशस्य मण्डलीमण्डपादिषु ॥ १२७ ॥

पदजात्याऽभिधेयेन संस्कारेण स्वरेण वा ।
 गुणेन वा विभागेन विल्लेपेण क्रमेण वा ॥ १२९ ॥
 अध्याहारेण वा तद्वद् व्यवधानादितोऽपि वा ।
 यानि यानि पदान्यत्र निदुर्धाव्यन्ते न तत्त्वतः ॥ १३२ ॥
 यानि वा परिदृष्टानि बहुष्वर्थेषु कानिचित् ।
 तेषां कृतो विमर्शाय पदानामेष संग्रहः ॥ १३३ ॥

त्वेति नाम निपातो वा पदं जात्या न निश्चितम् ।
 शितामेति गुदं शाकपृष्ठोर्यास्कस्य दोः पशोः ॥ १३४ ॥
 तैटिकेस्तु यकृच्छ्यामं तस्माद्वाच्यं न निश्चितम् ।
 ईर्म्मान्तास ऋवीसं च संस्कारे नावधार्यते ॥ १३५ ॥

“वने न वायो”—* इत्यत्र स्वराब्जावगतं पदम् ।

श्रदेशतोऽनवगतं “करुडत्यादिकं पदम्” ॥ १३६ ॥

मेहेनेत्यत्र न ज्ञातो विभागोऽस्ति विरोधतः ।

तत्रैकपद्यं शाकल्यो मेने गार्ग्यः पदत्रयम् ॥ १३७ ॥

द्यावा नः पृथिवीत्येतद्विज्ञेयानवधारितम् * ।

क्रमस्तूपरमध्वं म—इत्यादौ नावगम्यते * ॥ १३८ ॥

* वने न वायो न्यधायि चाकञ्छुर्विर्वा स्तोमो भुरणावजीगः ।

यस्येदिन्द्रः पुरुदिनेषु होता नृणां नय्यो नृतमः क्षपावान् ॥

ऋ० सं० ७ । ७ । २२ । १ ऐ० आ० ५ । ३

अत्र वेति य इति पदद्वयं शाकल्यो मेने । किन्तु पदद्वयस-
त्वे यद्वृत्तात्परस्य न्यधायीत्याख्यातस्योदात्तत्वमभविष्यत् । दृश्यते तु
निघातः । तस्माद् - वाय-इत्येकमेव पदम् ।

* द्यावा नः पृथिवी इमं सिध्नमद्य दिविस्पृशम् । यज्ञं देवेषु यच्छ-
ताम् । ऋ० २ । ८ । १० । ५

* रमध्वं मे वचसे सोम्याय ऋतावरारूप मुहूर्त्तमेवैः ।

अ सिन्धुमच्छा बृहती मनीषाऽवस्पुर्हे कुशिकस्य सनुः ॥

ऋ० ३ । २ । १२ । ५ ।

(५१)

का क्रिया “दानमनसो नो मनुष्यान्” इति स्थले ।
वायुर्नियुत्वान्—*इत्येतद् व्यवधानान्ननिश्चितम् ॥ १३६ ॥
इत्थं दशानवगमाः शब्दा एते प्रदर्शिताः ।
ततोऽन्यथापि बहुधा दृश्यते सङ्करक्रमः ॥ १४० ॥
तत्र तत्र प्रकरणे यादृगर्थोऽवभासते ।
तथा तथार्थं कल्पन्ते मतिभेदात् पृथक् पृथक् ॥ १४१ ॥
इत्थमेवेति नाद्यापि तेऽर्थाः शक्याः प्रकल्पितुम् ।
अन्योऽप्यर्थो भवेदेषां प्रज्ञया संप्रधारितः ॥ १४२ ॥
कानिचित्तु पदान्यत्र बह्वर्थानि भवन्ति हि ।
रजोहरःसदृक्षाणि तेषां पाठः प्रसङ्गतः ॥ १४३ ॥

इति ऐकपदिकार्थवर्गः । ८

* प्र वावृजे सुप्रया वर्हिरेषामा विशपतीव वीरिट इयाते ।

विशामक्तो रूपसः पूर्वहूतौ वायुः पूषा स्वस्तये नियुत्वान् ।

ऋ० सं० ५ । ४ । ६ । २ ।

स्तृभिर्ऋक्षा च नक्षत्रे, तथाऽल्पे दध्नमर्भकम् ।
मेना ग्नाः स्त्रीष्वया एनाऽन्वत्तनिर्देशकर्मणि ॥ १ ॥

अभित्वे च अपित्वे चासन्ने, प्राप्ते तिरः सतः ।
स्यातामावपने शब्दावूर्ध्वं कुदरं तथा ॥ २ ॥

रम्भः पिनाकं दण्डे स्याद्, वस्त्रीभिरुपजिह्विका ।
सीमिकासु, मजनेन शेषः स्याद् वैतसोऽपि च ॥ ३ ॥

अर्द्धे त्वनेमौ, सचते सिषक्तु च निषेवणे ।
भयवेपनयोः स्यातां भ्यसते रेजतेऽपि च ॥ ४ ॥

इति द्विपदैकार्थसंग्रहः ८

- | स्वर्गोः पृथिनर्नभो नाको विष्टप् चेति पदानि षट् ।
| समानि दिवि चादित्ये साधर्म्यात् परिचक्षते ॥ १ ॥
- खेदा तु किरणा गावो रश्मयोऽभीशवस्तथा ।
| आदित्यरश्मिवत् प्रोक्ता एते पञ्चाश्वरश्मिषु ॥ २ ॥
- अद्रिर्गोत्रो गिरिर्ग्रीवा पर्वतोऽश्मा ब्रजो वलः ।
| रौहिणो रैवतोऽप्यश्नो वराहः शम्बरुश्चरुः ॥ ३ ॥
- पर्शानः * पुरुभोजाश्च फलिगश्चोपरोपलौ ।
| शैलेऽपि मेघवत् प्रोक्ताः शब्दा एकोनविंशतिः ॥ ४ ॥

इति द्व्यर्थसाधारणपदानि ६

अनेकार्थवर्गः ६

अ

अथादित्ये समुद्रे चाकूपारः कच्छपेऽपि च	।
अक्षरं वाचि तु क्लीबेऽक्षये त्रिषु तथोदके	।
यज्ञेऽध्वरोऽध्वरं व्योमन्यपस्तृदककर्मणोः	॥ १ ॥
अमस्तु पदनाम स्याद्रूपेऽपत्ये च कर्मणि	।
अभ्वो महति पुंसि स्यादभ्वं तृदकमेघयोः	॥ २ ॥
अमतिः पदनाम स्याद्रूपेऽप्यमतिरुच्यते ।	
अम्बरं त्वान्तकव्याम्नोरकों वज्राक्षयोः पदम्	॥ ३ ॥
इस्येऽर्धकोऽर्धकं तु स्यादुत्तराणि पदान्यधि	।
पृथिव्यामवनिर्नद्यङ्गुलिष्ववनयः पृथक्	॥ ४ ॥
अश्वः पदं च मेघे च पदमध्या तथा गवि	।
नदीषु च जले चाक्षाः द्विरग्निः पदनामसु	॥ ५ ॥
अजिरं चाजिराश्चेति क्रमात् क्षिमे नदीष्वपि	।
अदितिः पदनाम द्विः पृथिव्यां गवि वाचि च	॥ ६ ॥
द्यावाभूम्योरेकयोक्त्याऽप्यदिती इति चक्षते ।	

(५५)

आहिः पदं जले मेवे द्यावाभूम्योस्तु गव्यही ॥ ७ ॥
 अभीके इति सङ्ग्रामे चोत्तराणि पदान्याधि ।
 अभीशवः पदं रश्म्यङ्गुलिषु द्वित्वतो भुजे ॥ ८ ॥
 नद्यङ्गुलिष्वगुवस्युर्महत्यद्भुतमद्भुतः ।
 पुंसि क्लोवे चोदकेऽम्बवर्जुनं रूपेऽर्जुनीत्युषाः ॥ ९ ॥
 अश्वेऽरुषोऽरुषं रूपे उषसि त्वरुषी भवेत् ।
 उषस्येव त्वरुषी स्याद्विरणये चोदकेऽमृतम् ॥ १० ॥

आ

आपस्तु पदनाम स्यादन्तरिक्षे तथोदके ।
 आशुरश्वे त्रिषु क्षिमे आके अन्तिकदूरयोः ॥ ११ ॥

इ

वागन्नपृथिवीगोषु स्यादिला पदनाम च ।
 इत्था पदं च सत्ये चेन्दुर्यज्ञोदकयोः पदम् ॥ १२ ॥

ई-उ

ई जले च पदं च स्यात्, पदनाम द्विरुर्वशी ।

(५६)

दितूपराः पुमान् मेघे, गन्धुस्रोस्तास्तु रश्मयः ॥ १३ ॥
उषाः पदं द्विरुर्वी तु द्यावाभूम्योस्तथा भुवि ।

ऋ

ऋतः पदमृतं सत्ये धने स्यादुदकेऽपि च ॥ १४ ॥

ओ-क

उदकेऽपि वलेऽप्योज उदकेऽपि सुखेऽपि कम् ।
क्षत्र इत्यन्न एव स्यात् क्षत्रं स्यादुदकान्नयोः ॥ १५ ॥
उदकेऽपि धने क्षत्रं कशा वाच्युदके कशः ।
क्षपा जल क्षपा रात्रौ क्षितिर्भूः क्षितयो नराः ॥ १६ ॥
वज्रे पदं च कुलिशः कृत्तिर्गेहे पदं तथा ।
कृदरं तूत्तरपदं कृदरः स्याद्गृहार्थकः ॥ १७ ॥

ग-घ

बाहोर्गभस्ती भूमिन् स्याद्रश्मिष्वप्यङ्गुलिष्वपि ।
भारमुदके क्लीबे गर्भीरा महति त्रिषु ॥ १८ ॥

गंभीरा वाचं गंभीरे द्यावाभूम्योर्गंभीरवत् ।
 शयो गृहधनापत्ये मातुर्भूमौ पदं तथा ॥ १६ ॥
 गोत्रो मघो मही गोत्रा गौः पदं द्विरुदीरितम् ।
 गौः स्तोता वाक्पृथिव्योगौः गौः साधारणनाम च ॥ २० ॥
 गौरी वाचि पदं च स्याद् घर्मयज्ञे दिने पुमान् ।
 घृणिर्दिने घृणिः क्रोधे ज्वलद्रस्तु तथा घृणिः ॥ २१ ॥

च-ज

चर्पणिः पदनाम स्याद्भूमि चर्पण्यो जनाः ।
 पुनरुक्ते नामिशब्दो भगिन्यादौ च वालिशे ॥ २२ ॥
 सुखे जले जलापे स्याज्जृणिः क्रोधे च सत्वरे ।
 जृणिः पदं सत्वरे तु जूर्णारित्यपि दृश्यते ॥ २३ ॥

त

त्वष्टा पदं त्रिरुद्दिष्टं ताक्षर्योऽश्वः पदनाम च ।
 यज्ञाकाशवारिष्टाग्निवाचकस्तुग्र इष्यते ॥ २४ ॥
 तुक्षः पदं च वज्रे च तुर्वशस्तुर्वशेऽन्तिके ।

(५८)

तुर्वशास्तु^१ मनुष्याः स्युस्तयं त्तिमे तथोदके ॥ २५ ॥
तेजो जले ज्वलत्यर्थे तांयं त्तिमे तथोदके ।

द

अश्वनामं दधिक्रेति दधिकाः पदनाम च ॥ २६ ॥
दध्नं परपदं हस्वे द्रविणं तु धने बले ।
दिधीतयो दीधितयोऽप्यङ्गुलिष्वपि रश्मिषु ॥ २७ ॥
शुम्नं पदं धनेऽपि स्याद् दृतो द्विः पदमुच्यते ।

ध-न-प

अन्तरिक्षे पदं धन्व भीः प्रज्ञायां च कर्मणि ॥ २८ ॥
धेनुः पदं वाच्यां प स्यान्नदः स्तोतरि वा पदम् ।
नद्यः पदं च नद्यां च नभः साधारणं जले ॥ २९ ॥
चज्रान्नयोर्नमःशब्दो नरोऽश्वे च मनुष्यके ।
नराशंसः पदं द्विः स्यान्मृगां तु स्याद्धने बले ॥ ३० ॥
जेमः परपदं चान्ने, पयोऽन्नजलरात्रिषु ।
पयो ज्वलद्वापि स्यात्पदं यज्ञः प्रजापतिः ॥ ३१ ॥

पविः पदं वज्रवाचोः स्यादन्नोदकयोः प्रयः ।
 जले पदं पवित्रं स्यात्पात्रस्वत्रे वलेऽपि च ॥ ३३ ॥
 द्यावाभूमी पुरन्धी स्यात्पुरन्धिः पदनाम च ।
 पूषा पदं पृथिव्यां च पृतना मानुषे रणे ॥ ३४ ॥
 अन्तरिक्षे तु पृथिवी पदनाम च तार्त्रिधा ।
 द्यावाभूमी च भूः पृथ्वी पेशो रूपहिरण्ययोः ॥ ३५ ॥

व

अश्वे महति च ब्रध्नो ब्रह्म तन्ने धने जले ।
 उदके चान्तरिक्षे च वह्निः स्यात्पदनाम च ॥ ३५ ॥

भ-म-य

भगः पदं धनेऽपि स्याद्भूर्भूमौ चान्तरिक्षके ।
 सुखे जले भेषजं स्यान्मन्युः क्रोधे पदं तथा ॥ ३६ ॥
 मेधाविषु मनुष्याः स्युर्मनुष्या मनुजेष्वपि ।
 मरुद्धिरण्ये रूपे च ऋत्विक्षु मरुतः पदम् ॥ ३७ ॥
 महोमहदिमौ शब्दौ महत्यप्युदकेऽपि च ।

(६०)

गोवाग्धारेत्रीषु मही चावामृमी तथा मही ॥ ३८ ॥
यज्ञमैधाविनोर्मैधो मेधा तु धनमुच्यते ॥ ३९ ॥
परं पदं वाक् च मेना द्विरुदिष्टं पदं यमः ॥ ३९ ॥
यशो धनोदकाजेषु योनिः स्यादुदके गृहे ॥ ४० ॥

३

रजः पदं रजो रात्री रयिस्तु स्याद्धने जले ॥ ४० ॥
रमो वागुदकाजेषु रुजानास्तु पदं नदी ॥ ४१ ॥
रुद्रः पदं स्तोतारि च शुभुत्रौ सोदमी पदम् ॥ ४१ ॥
रोहितोऽग्रे रोहितश्चाङ्गुलिष्वपि नदीष्वपि ॥ ४२ ॥

४

वधो बलै च वज्रे च वने रश्मिषु चोदके ॥ ४२ ॥
वयुनं पदेनाम स्यात् प्रशस्यमङ्ग्योरीष ॥ ४३ ॥
वराहस्तु पदं मेघे वरुणो द्विः पदं मनम् ॥ ४३ ॥
वमत्रौ रश्मिषु पदं वसु रात्रौ धनेऽपि च ॥ ४४ ॥
वाक्पदं वाक् च भाषायां मेधाव्यूलिष्वु वाधतः ॥ ४४ ॥

(६१)

वाज्यश्वे समरे वाजे वाजस्वन्ने बलेऽपि च ।
वाशी वाचि पदं च स्याद् विंशतां पण्डिते पदम् ॥ ४५ ॥
त्रिपो विदुष्वङ्गुलिषु द्विस्तु विश्वानरः पदम् ।
विष्णुर्यज्ञे द्विः पदञ्च, स्तेने वज्रे पदं वृकः ॥ ४६ ॥
वृत्रो मेघे धने वृत्रं, वेनो विदूयज्ञयोः पदम् ।
व्योमान्तरिक्षेऽप्युदके व्योमा तु दिशि दिश्यते ॥ ४७ ॥

श

शची प्रज्ञाकर्मवात्तु शर्म्य तु स्यात्सुखे गृहे ।
मेघे तु शम्बरः पुंभि शम्बरं तूदके बले ॥ ४८ ॥
शर्मापदं चाङ्गुलिषु श्रवस्त्वन्ने धनेऽपि च ।
शवो धने बलेऽपि स्यात् श्वात्रं तु स्याद्धने पदम् ॥ ४९ ॥
शिमे द्विः पदनाम स्यात्, शिल्पं रूपे च कर्मणि ।
शूर्पं बले सुखेऽपि स्यात् ज्येनासोऽग्ने पदं त्वपि ॥ ५० ॥

स—ह

सञ्ज्ञोदके सञ्ज्ञ गृहे सञ्ज्ञ स्यात्समरेऽपि च ।

पदं तु सप्त ऋषयो रश्मिष्वपि तद्योच्यते	॥ ५१ ॥
अन्तरिक्षे समुद्रः स्यात्समुद्रः पदनाम च	।
सरो वाच्युदकेऽप्येवं पदं वाक् च सरस्वती	॥ ५२ ॥
सलिलं बहु नाम स्यात्सलिलं जलनाम च	।
स्वः साधारणानाम स्यात्तथा स्वरुदकेऽपि च	॥ ५३ ॥
यज्ञाहःमृद्व्यदंवानां वाचकं स्वःपदं मतम्	।
सविता पदमुक्तं द्विः स्वया त्वन्ने तद्योदके	॥ ५४ ॥
स्वये ग्रावापृथिव्यौ स्तः स्वसराणि गृहेऽहनि	।
स्वसराणि पदं च स्यात्समन्त्रे पदं तथा	॥ ५५ ॥
महो वल्ले जलेऽपि स्यात्साध्या रश्मिषु वा पदम् ।	
मिनमन्त्रे पदं च स्यात्मुपर्णाः पदमुच्यते	॥ ५६ ॥
सुपर्णा वाक् चुपर्णाः स्युरञ्जेष्वपि च रश्मिषु ।	
मृर्या वाचि पदं क्रोधज्वलतोस्तु हरःपदम्	॥ ५७ ॥
माहुः परे हरःशब्दं ज्योतिर्लोकोदकेषु च	।
हीरनोऽङ्गुलयो नद्यो दिशश्चादित्यवाहनम्	॥ ५८ ॥
हविःपदं जलेऽपि स्याद् हेमोदकोहरणयोः	।
हिरण्योदकयोर्हेमा होत्रा यज्ञे च वाचि च	॥ ५९ ॥

अनेकार्था इमं शब्दाः पूर्वमत्र प्रदर्शिताः
 प्रागुक्ता एव नानार्थे दृश्यन्ते केऽपि धातवः ॥ ६० ॥

—*—

अर्हति स्याद्बधे गत्यां व्याप्तिगत्योस्तु इन्वति ।
 इरज्यतीति धातुस्तु ऐश्वर्यपोरचर्ययोः ॥ १ ॥
 कृच्छिः परीचारगत्योर्वधगत्योर्ऋणात्ति च ।
 जरते पदमर्चायां जिन्वतीति पदं गतौ ॥ २ ॥
 दभ्नोत्यापि वधे गत्यां धमत्यर्चावधे गतौ ।
 ध्रुवत्यापि वधे गत्यां व्याप्तिगत्ये स्तु नक्षति ॥ ३ ॥
 भन्दते भन्दतीति द्वौ ज्वलने पूजने क्रमात् ।
 मन्दते ज्वलनेऽर्चायां मन्यते कान्तपूजयोः ॥ ४ ॥
 मर्हत्यापि वधे गत्यां मिनात्यापि वधे गतौ ।
 मिनोत्यापि वधे गत्यां रथर्य्योति गतौ पदम् ॥ ५ ॥
 राति दाने गतौ च स्याद्राजत्यैश्वर्यपूजयोः ।
 वनुष्पति पदं क्रोधे वेति गत्याच्चिकान्तिषु ॥ ६ ॥
 वेनत्यर्चागतीच्छामु परिचारे गतौ शविः ।
 सपत्यर्चापरीचारे स्वपित्यर्चननिद्रयोः ॥ ७ ॥

स्वरतीत्यर्चने गत्यां कान्तिगत्योस्तु हर्ष्यति	।
हृद्यत्यर्चभोजनयोरित्यनेकार्थघातवः	॥ ८ ॥
यज्ञवेदार्थयथार्थविज्ञानाय कृतश्रमः	।
मधुमृदनशर्म्मेमां मणिमालां विनिर्ममे	॥ ९ ॥
सरस्वत्याः करे सेयं निघण्टुमणिमालिका	।
समर्प्यते मांघ्र्यलश्रिमधुमृदनशर्म्मणा	॥ १० ॥

इत्यनेकार्थवर्गः ॥ ९ ॥

बृहदेवतावर्गः १०

अथ केचित्प्रदर्श्यन्ते शनैकोक्ता यथायथम् ।	।
देवताविषयश्लोका दैवतज्ञानसिद्धये .	॥ १ ॥
भवद्भूतं भाविष्यच्च जङ्गमं स्थावरञ्च यत् ।	।
अस्यैके सूर्यमेवैकं प्रभवं प्रलयं विदुः ।	॥ २ ॥
असतश्च सतश्चैव योनिरेषा प्रजापातिः ।	।
यदक्षरञ्च वाच्यञ्च यच्चैतद् ब्रह्म शाश्वतम् ।	॥ ३ ॥
कृत्वैष हि त्रिधात्मानमेषु लोकेषु तिष्ठति ।	।
देवान् यथायथं सर्वान् निवेशय स्वेषु रश्मिषु ।	॥ ४ ॥
अग्निरस्मिन्नथेन्द्रस्तु मध्यतो वायुरेव च ।	।
सूर्यो दिवीति विज्ञेयास्तिस्र एवेह देवताः ।	॥ ५ ॥
अर्चिभिः केशयं त्वग्निर्विद्युद्भिश्चैष मध्यमः ।	।
असौ तु रश्मिभिः केशी तेनैनानाह केशिनः ।	॥ ६ ॥
न चैवैषां प्रसूतिर्वा विभूतिः स्थानजन्म वा ।	।
निर्वक्तुं शक्यमेतैर्हि कृत्स्नं व्याप्तमिदं जगत् ।	॥ ७ ॥
एतासामेव माहात्म्यान्नामान्यत्वं विधीयते ।	।
तत्तत्स्थानविभागन तत्र तत्रोपलक्षयेत् ।	॥ ८ ॥

तासाभिर्यं विभूतेर्हि नामानि यदनेकशः ।
 आहुस्तासां तु मन्त्रेषु कवयोऽन्योन्ययोनिताम् ॥ ६ ॥
 यथास्थानं यदिष्टास्ता नामान्यत्वेन देवताः ।
 तद्भक्तास्तत्प्रधानाश्च केचिदेवं वदन्ति ताः ॥ १० ॥
 एतद्भूतेषु लोकेषु अग्निभूतं स्थितं त्रिधा ।
 त्रिस्थानं चैनमर्चन्ति होत्रायां वृक्तवर्हिषः ॥ ११ ॥
 इहेष पवमानोऽग्निर्मध्यमोऽग्निस्तु पावकः ।
 अमुष्मिन्नेष विप्रैस्तु लोकेऽग्निः शुचिरुच्यते ॥ १२ ॥
 इहाग्निभूतस्तृप्तिभिर्लोके स्तुतिभिरीडितः ।
 जातवेदाः स्तुतो मध्ये स्तुतो वैश्वानरो दिवि ॥ १३ ॥
 वैश्वानरं श्रितो ह्यग्निरग्निं वैश्वानरः श्रितः ।
 अनयोर्जातवेदाश्च तथैतौ जातवेदसि ॥ १४ ॥
 सालोक्याच्चैकजातत्वाद् व्याप्तिमत्वात्तु तेजसः ।
 यस्य यस्येह देवत्वं दृश्यते ते पृथक् स्तुताः ॥ १५ ॥
 सत्त्वान्यमूर्त्तान्यापि च देवताबन्महर्षयः ।
 तुष्टुबुः प्रशशंसुश्च तामु तामु स्तुतिष्विह ॥ १६ ॥
 पृथक् पुरस्ताद् ये वृक्ता लोकादिपतयस्त्रयः ।

(६७)

तेषामात्मैव तत्सर्वं यद्यद्भक्तिः प्रकीर्षते ॥ १७ ॥

तेजस्त्वेवायुः प्रहृत्वाहनश्चैव तस्य तत् ॥

(यदन्यच्चोपकरणं तत्सर्वं तत्र कल्पितम्) ॥ १८ ॥

स्थानं नामानि भक्तीश्च देवतायाः स्तुतौ स्तुतौ ।

सम्पादयन्नुपेक्षेत यां काञ्चिदिह सम्पदम् ॥ १९ ॥

अग्निभक्तिस्तुतान् सर्वानग्नावेव समापयेत् ॥

यदिन्द्रभक्ति तच्चेन्द्रे सूर्ये सूर्यानुगञ्च यत् ॥ २० ॥

अग्निभक्तयः

तत्र यत्पृथिवीस्थानं पार्थिवश्चाग्निमाश्रितम् ॥

तत्सर्वमानुषव्येण कथ्यमानं निबोधत ॥ २१ ॥

जातवेदाः श्रितो ह्यग्निमग्निं वैश्वानरः श्रितः ॥

द्रविणोदास्तथेधमश्च श्रितश्चाग्निं तनूनपात् ॥ २२ ॥

नराशंसैः श्रितश्चैनमेनमेवाश्रितस्त्विह ॥

वैहिद्वारश्च देव्योऽग्निमेनमेव तु संश्रिताः ॥ २३ ॥

नक्तोपासां च देव्यौ च होतारो वेतदाश्रयौ ॥

देव्यस्त्रिस्तैः श्रिताश्चैनं त्वष्टा चैवैतदाश्रयः ॥ २४ ॥

(१८)

श्रितो वनस्पतिश्चैनं स्वाहाकृतंय आश्रितः ।
 दैव्यौ दिव्यप्रभृतौ द्वावग्री मध्यमपार्थिवौ ॥ २५ ॥
 यदि वा वरुणादित्यावग्न्यादेसौ प्रचेतसौ ।
 तथाग्रीवरुणौ वापि केचिदिच्छन्ति सूरयः ॥ २६ ॥
 इडा सरस्वती देवी भारती च यथाक्रमम् ।
 पृथिव्यामन्तरिक्षे च दिवि देव्य इमा मताः ॥ २७ ॥
 तन्नूनपातमाग्नीषु पठन्ति न पठन्ति च ।

*

अश्वश्च शकुनिश्चैव मण्डूकाश्चैतदाश्रयाः ॥ २८ ॥
 ग्रावाणश्चैवमन्त्राश्च नराशंसस्तथा रथः ।
 दुन्दुभिश्चैपुथिश्चैतं हस्तग्नोऽभीषवो धनुः ॥ २९ ॥
 ज्या चैतदाश्रितेषुश्च श्रिता अश्वजनी च या ।
 वृषभो दुधराश्चैनमेनं पितुरुलूखलम् ॥ ३० ॥
 नद्यश्चैवैनमापश्च सर्वाश्चौषधयस्तथा ।
 राज्यप्वाशाग्न्यरण्यानी श्रद्धेहा पृथिवी तथा ॥ ३१ ॥

*

भजेते चैनमेवात्नीं द्वन्द्वभूते च रोदंसी ।
 मुपलोलूखले चैनं हविर्द्धाने च ये स्मृते ॥ ३२ ॥
 जोष्ट्री चोर्जाहुती चैनं शुतुद्र्या च विपाद् सह ।
 यौ च देवौ शुनासीरौ तौ चामी चैतदाश्रयौ ॥ ३३ ॥
 शौनकस्य शुनासीरौ वायुसूर्याबुदाहृतौ ।
 शाकपूणोरिन्द्रसूर्याविन्द्रो यास्कस्य केवलम् ॥ ३४ ॥

*

लोकोऽयं, यच्च वै प्रातःसवनं क्रियते मखे, ।
 अनुष्टुप् च त्रिवृत्स्तोमो, वसन्तशरदाष्टु ॥ ३५ ॥
 गायत्री, चैकविंशश्च, यच्च साम रथन्तरम् ।
 सांघ्याः, साम च वैराज, माप्त्याश्च वसुभिः सह ॥ ३६ ॥
 इन्द्रेण च मरुद्भिश्च सोमेन वरुणेन च ।
 पर्जन्येनर्तुभिश्चैव विष्णुना चास्य संस्तवः ॥ ३७ ॥
 अस्यैवाग्नेस्तु पूष्णा च साम्राज्यं वरुणेन च ।
 देवतावाहनञ्चैव हविषां वहनं तथा ॥ ३८ ॥
 कर्म दृष्ट्या च यत्किञ्चित्सम्बद्धं विषये स्थितम् ।

अग्नेरेव तु तत्सर्वं कर्मेति परिभाष्यते ।
इत्युक्तोऽयं गणः सर्वः पृथिव्यग्न्याश्रयो महान् ॥ ३६ ॥

इन्द्रभक्तयः—

यश्चेन्द्रो मध्यमस्थानो गणः सोऽयमतः परः ।
विमानानि च दिव्यानि गन्धर्वाप्सरसां गणः ॥ ४० ॥
इन्द्राश्रयस्तु पर्जन्यो रुद्रो वायुर्वृहस्पतिः ।
वरुणः कश्च नृत्युरश्च देवश्च ब्रह्मणस्पतिः ॥ ४१ ॥
मन्युश्च विश्वकर्मा च मित्रः क्षेत्रपतिर्यमः ।
ताक्ष्यो वास्तोष्पतिश्चैव सरस्वांश्चैवमत्र ह ॥ ४२ ॥
अपां नपाद् दधिक्राश्च सुपर्णोऽथ पुरूरवाः ।
ऋतोऽसुनीतिर्वेनश्च तस्यै तस्याश्रयेऽदितिः * ॥ ४३ ॥
त्वष्टा च सविता चैव वातो वाचस्पतिस्तथा ।
धाता प्रजापतिश्चैव अथर्वाणश्च ये स्मृताः ॥ ४४ ॥
श्येनश्चैवैवमग्निश्च तथेला चैव या स्मृता ।
विधातेन्दुरहिर्बुध्न्यः सोमोऽहिरथ चन्द्रमाः ॥ ४५ ॥

* तथेन्दुश्च स्त्रियोऽदितिरित्यपि पाठः ।

(७१)

विश्वानरंश्च वै देवो रुद्राणां^१ संस्तुतो गणः ।
मरुतोऽङ्गिरसश्चैव पितरश्चर्भुभिः^२ सह ॥ ४३ ॥
राका वाक् सरमाप्साश्च भृगवोऽध्व्या सरस्वती ।
यम्युर्वशी तिनीवाली पथ्यास्वस्तिरुपाः कुहूः ॥ ४७ ॥
पृथिव्यनुमतिर्धेनुः सीता लाक्षा^३ तथैव गौः ।
गौरी च रोदसी चैव इन्द्राण्याश्चैप वै पतिः ॥ ४८ ॥

*

छन्दास्त्रिष्टुप् च पङ्क्तिश्च लोकानां मध्यमश्च यः ।
एतेष्वेवाश्रये विद्यात्सवनं मध्यमञ्च यत् ॥ ४९ ॥
ऋत् च ग्रीष्महेमन्तौ यच्च सामोच्यते बृहत् ।
शक्रीषु च यद्गीतं नाम्ना तत्साम शाकरोम् ॥ ५० ॥
आह चास्यैव तौ स्तोमावाश्रयौ शाकटायनः ।
यश्च पञ्चदशो नाम्ना संख्यया त्रिणवश्च यः ॥ ५१ ॥
संस्तुतश्चैप पूष्णा च विष्णुना वरुणेन च ।
मोमवाग्वयिकुत्सैश्च ब्रह्मणस्पतिनैव च ॥ ५२ ॥

१ ऋभूणामिति पाठान्तरम् । २ शर्तुभिरिति पाठान्तरम् ।

३ सीतिलाख्येति पाठान्तरम् ।

(७२)

स बृहस्पतिना चैव नाम्ना यश्चापि पर्वतः ।
 मित्रश्च स्तूयते देवो वरुणेन सहासकृत् ॥ ५३ ॥
 रुद्रेण सोमः पूष्णा च पुनः पूषा च वायुना ।
 वातेनैव तु पर्जन्यो लक्ष्यते वै कचित्कचित् ॥ ५४ ॥
 रसादानं तु कर्मास्य वृत्रस्य च निवर्हणम् ।
 स्तुतेः प्रभुत्वं सर्वस्य बलस्य निखिला कृतिः ॥ ५५ ॥
 इक्ष्वन्द्रो मध्यमस्थानो गणः सम्यगुदाहृतः ।
 यः परस्तु गणः सौर्य्यो द्युस्थानस्तं निबोधत ॥ ५६ ॥

सूर्य्यभक्तयः—

तस्य मुख्यतमौ देवावभिनौ सूर्य्यमाश्रितौ ।
 वृषाकपायी सूर्य्योपाः पत्न्यस्तिस्रो रवेरिमाः ॥ ५७ ॥
 अमुतोऽर्वाङ् निवर्तन्ते प्रतिलोमास्तदाश्रयाः ।
 पुरोदयात्तामुषसं सूर्य्या मध्यन्दिने स्थिते ॥ ५८ ॥
 वृषाकपायी सूर्य्यस्तिकाल आहुः स्तुतिष्वृचि* ।
 तस्याश्रये सरण्यूश्च भगः पूषा वृषाकापिः ॥ ५९ ॥

* सूर्य्यस्य तामेवाहुस्तु निमृचि—इत्यपि पाठः ।

यमो वैश्वानरो विष्णुर्वरुणैश्चकपादजः ।
 पृथिवी च समुद्राश्च देवाः सप्तर्षयश्च ये ॥ ६० ॥
 आदिसाः केशिसाध्याश्च सविता वसुभिर्मनुः^१ ।
 दिध्यैङ्ग्यर्वा विश्वे च वाजिनो देवयोषितः ॥ ६१ ॥

*

असौ लोक, स्तृतीयश्च सवनं, साम रैवतम् ।
 वैरूपञ्चैव, वर्षाश्च शिशिरोऽथ ऋतुस्तथा ॥ ६२ ॥
 त्रयस्त्रिंशच्च यः स्तोमः क्लृप्त्वा सप्तदशश्च यः ।
 छन्दश्च जगतीनाम्ना तथातिच्छन्दसश्च याः ॥ ६३ ॥
 पौरुषं चाहुरस्यैतत्सर्वमेव तु पौरुषम् ।
 एतस्यैव तु विज्ञेया देवाः संस्तविकास्त्रयः ॥ ६४ ॥
 चन्द्रमाश्चैव वायुश्च यश्च संवत्सरं विदुः ।
 हरणं तु रसस्यैतत्कर्मणाऽमुत्र रश्मिभिः ॥ ६५ ॥
 येन नातिविजानन्ति सर्वभूतानि चक्षुषा^२ ।
 इत्थमग्नीन्द्रसूर्याणां भक्तयः समुदाहृताः ॥ ६६ ॥

१ आदित्यपूगः साध्याश्च सार्द्धञ्च वसुभिर्मनुरिति पाठान्तरम् ।

२ येन नातिविजानन्ति सूर्यभूतानि चक्षुषा ।

यानीमानि च पश्यन्ति सर्वभूतानि तेजसा इति । पाठान्तरे

अग्नीन्द्रमरुतस्त्वष्टाऽश्विनौ देवावृतावृधौ	।
द्रविणोदा इमाः सप्त भवन्ति ऋतुदेवताः	॥ ६७ ॥
यो वायुरिन्द्रवायू यौ यौ मित्रावरुणावपि	।
यावश्विनौ य इन्द्रो ये विश्वेदेवाः सरस्वती	॥ ६८ ॥
प्रातःसवनिके शङ्खे प्रउगे सप्त देवताः	।
भवन्ति ताः कमेणैता अनुवन्थाग्निरूपिताः	॥ ६९ ॥

अग्नीन्द्रसूर्याणां नामभेदाः —

अग्नेस्तु पञ्च नामानि यानि सूर्यस्य वा नव	।
पङ्चविंशतिस्तथेन्द्रस्य क्रमाद्वक्ष्यामि तान्यपि	॥ ७० ॥

अग्निनामानि पञ्च

१ अग्निः—सर्वे

जातो यदग्रे भूतानामग्रणीरध्वरे च यद	।
अङ्गं संनयते तस्मात्स्तुतोऽग्निरिति सूरिभिः	॥ ७१ ॥

२ द्रविणोदाः—कुत्सः

धनं वलं वा द्रविणं प्रायच्छद्येन कर्मणा	।
तत्कर्ष दृष्ट्वा कुत्सस्तु प्राहैनं द्रविणोदसम्	॥ ७२ ॥

३ तनूनपात्—

अयं तनूनपादग्निः, असौ हि तननात्तनुः ।
 ततस्तु मध्यमे जज्ञे स्थानेऽयं मध्यमात्ततः ॥ ७३ ॥
 अनन्तरां प्रजामाहुर्न पादिति कृपणयवः ।
 नपादमुष्य चैवायमग्निस्तेन तनूनपात् ॥ ७४ ॥

४ नराशंसः—

पृथक्त्वेन समत्वेन यज्ञे यच्छस्यते नृभिः ।
 स्तुवन्त्याग्नीषु तेनेमं नराशंसं तु कारवः ॥ ७५ ॥

५ पवमानः—वैखानसाः

पुनाति यदिदं विश्वमेपोऽग्निः पार्थिवोऽप्सु सन् ।
 वैखानसर्षिभिस्तेन पवमान इति स्तुतः ॥ ७६ ॥

(७६)

इन्द्रनामानि पङ्क्तिशतिः ।

१ जातवेदाः—

भूतानि वेद यज्जातो, जातैर्यद्वाऽथ विद्यते ।
यद्वैप जातविद्योऽभूद्, वित्तं जातोऽधिवेत्ति वा ॥ ७७ ॥
विद्यते सर्वभूतेषु, यद्वा जातः पुनः पुनः ।
तेनैव मध्यभागिन्द्रो जातवेदा इति स्तुतः ॥ ७८ ॥

२ वायुः—

अणिष्ठ एष यत्तु त्रीन् व्याप्यैको व्योम्नि तिष्ठति ।
तेनैनमृषयोऽर्चन्तः कर्मणा वायुमद्भुवन् ॥ ७९ ॥

३ वरुणः—

त्रीणीमान्यावृणोत्येको सूर्त्तेन तु रसेन यत् ।
तथैनं वरुणं शक्त्या स्तुतिष्वानुः कृपयन्तः ॥ ८० ॥

४ रुद्रः—

अरोदीदन्तरिक्षे यद्विद्युद्वर्षाष्टि ददन्तृणाम् ।
चतुर्भिर्ऋषिभिस्तेन रुद्र इत्यभिसंस्तुतः ॥ ८१ ॥

५ इन्द्रः—

चतुर्विधानां भूतानां प्राणो भूत्वा व्यवस्थितः ।
ईष्टे चैवास्य सर्वस्य तेनेन्द्र इति स स्मृतः ॥ ८२ ॥
इरां दृणाति यत्काले मरुद्भिः सहितोऽम्बरे ।
रवेण महता युक्तस्तेनेन्द्रमृषयोऽब्रुवन् ॥ ८३ ॥
रसान् रश्मभिरादाय वायुनायं गतः सह ।
वर्षत्येष च यल्लोके तेनेन्द्र इति स स्मृतः (सूर्यः) ॥ ८४ ॥

६ पर्जन्यः—अत्रिः, और्वशः

यदिमां प्रार्जयत्येको रसेनाम्बरजेन गाम् ।
कालेऽत्रिरौर्वशश्चर्षी तेन पर्जन्यमाहृतुः ॥ ८५ ॥
तर्पयत्येष यल्लोकान् जन्यो जनहितंश्च यत् ।
परो जेता जनयिता यद्वाऽऽत्रेयस्ततो जगौ ॥ ८६ ॥

(७८)

७ बृहस्पतिः—

बृहन्तौ पाति यल्लोकावेष द्वौ मध्यमोत्तमौ ।
बृहता कर्मणा तेन बृहस्पतिरितीडितः ॥ ७८ ॥

८ ब्रह्मणस्पतिः—शौनहोत्रः

ब्रह्म वाक् ब्रह्म सत्यञ्च ब्रह्म सर्वमिदं जगत् ।
पातारं ब्रह्मणस्तेन शौनहोत्रः स्तुवज्जगौ ॥ ८८ ॥

९ वाचस्पतिः—

वाचा वेदा ह्यधीयन्ते वाचा छन्दांसि तत्र ह ।
अथो वाक् सर्वमेवेदं तेन वाचस्पतिः स्तुतः ॥ ८९ ॥

१० वास्तोष्पतिः—और्वशः

वास्तु प्रयच्छँल्लोकस्य मध्यमस्य तु पाति यत् ।
तेन वास्तोष्पतिं प्राह चतुर्भिरिममौर्वशः ॥ ९० ॥

११ क्षेत्रस्य पतिः—वामदेवः

क्षेमं^१ क्षितिभ्यो विदधद्यदुष्वविशत् क्षितौ^२ ।
तेनैवमाह क्षेत्रस्य वामदेवः स्तुवन् पतिम् ॥ ६१ ॥

१२ ऋतम्—

मनसेमं तु यं दृश्यं मध्यमं लोकमाश्रितम् ।
शंसत् सत्येन सत्ये वै स एष स्तुतवानृतम् ॥ ६२ ॥

१३ ऋतस्य श्लोकः—

रेवणान्नरसैः क्षिप्तैः स्थितो व्योम्न्येष मायया ।
ऋतस्य श्लोक इत्येष पुनश्चैनं ततोऽब्रवीत् ॥ ६३ ॥

१४ अदितिः—गौतमः

न कुतश्चैष यदीनो वृत्वा तिष्ठति मध्यमः ।
राहूगणा ऋषिस्तेन प्राहैनं गौतमोऽदितेन ॥ ६४ ॥

१ अन्नमिति पाठान्तरम् ।

२ ददाति यदिमं क्षेत्रे त्वृतावम्बरं पुनरित्यपि पाठः

(८०)

१५ कम्—

प्रजाभ्यस्त्वेव यच्छक्त एव वीरः शिवः सुखः ।
हिरण्यगभस्तेनैनमृषिरर्चन्नुवाच कम् ॥ ६५ ॥

१६ यमः—

इह प्रजाः प्रयच्छन् स संगृहीता प्रयाति च ।
ऋषिर्विवस्वतः पुत्रं तेनाहैनं यमो यमम् ॥ ६६ ॥

१७ मित्रः— विश्वामित्रः

मित्राकृत्य जना विश्वे यदिमं पर्युपासते ।
मित्र इत्याह तेनैनं विश्वामित्रः स्तुवन् स्वयम् ॥ ६७ ॥

१८ विश्वकर्मा—

निदाघमासातिगमे यद्वतेनावति क्षितिम् ।
विश्वस्य जनयन् कर्म विश्वकर्मेण तेन सः ॥ ६८ ॥

(८१)

१६ सरस्वान्—

सरांसि घृतवन्त्यस्य सन्ति लोकेषु यत्र त्रिषु ।
सरस्वन्तमिति प्राह वाचं प्राहुः सरस्वतीम् ॥ १६ ॥

२० वेनः—भार्गवः

प्राणभूतस्तु भूतेषु यद्विद्येत्येह तिष्ठति * ।
तेनैनं वेनमाहर्षिर्वेनो नामेह भार्गवः ॥ २०० ॥

२१ मन्युः—

ससृजे मासि मास्येनमभिमत्य ततो ब्रजन् ।
तेनैनं मन्युरित्याह मन्युरेव तु तापसः ॥ २०१ ॥

२२ असुनीतिः—श्रुतबन्धुः

यदन्तकाले भूतानामेक एव नयत्यसून् ।
तेनासुनीतिरुक्तोऽयं स्तुवता श्रुतबन्धुना ॥ २०२ ॥

* यद्वेनत्येषु तिष्ठतीति पाठान्तरम् ।

(८२)

२३ अपां नसा—गृत्समदः

निदाघमासातिगमे जन्म मध्ये भवत्यपाम् ।
नसारमाह तेनैनमृपेर्गृत्समदस्त्वपाम् ॥ १०३ ॥

२४ दधिकाः—

अपामम्बरगर्भैर्धमादधत्सोऽष्टमासिकम् ।
यत्क्रन्दत्यसकृन्मध्ये दधिकास्तेन कथ्यते ॥ १०४ ॥

२५ धाता—

मासेन संभृतं गर्भं नवमेनाष्टमासिकम् ।
स्वयं क्रन्दन् दधात्युर्व्यां धातेत्यृग्भिः सगीयते ॥ १०५ ॥

२६ तार्क्ष्यः—

स्तीर्णोऽन्तरिक्षे क्षियति यद्वा दूर्णं क्षरत्यसौ ।
अरिष्टनोमिस्तांक्ष्यर्षिस्तांक्ष्यं तेनैनमुक्तवान् ॥ १०६ ॥

(८३)

सूर्य्यनामानि नव

१ पुरुरवाः—

रुवन् व्योम्न्युदयं याति कृत्तन् भाद्रिसृजन्नपः ।

पुरुरवसमाहैनं स्ववाक्येनोरुवासिनी ॥ १०७ ॥

२ सविता—

संवर्तयैस्तमः सूर्यादुपसञ्च प्रवर्तयन् ।

दिवा चरन् प्रसौत्येकः सविता तेन कर्मणा ॥ १०८ ॥

३ भगः—वसिष्ठः

उदितोऽभासयल्लोकानिमांश्चैष स्वरश्मिभिः ।

स्वयं वसिष्ठस्तैनमृषिराह स्तुवन् भगम् ॥ १०९ ॥

४ पूषा—

उद्यन् जगत्पोषयति मण्डन् रश्मिभिस्तमः ।

तेनैनमस्तौत्पूषति भरद्वाजस्तु पञ्चभिः ॥ ११० ॥

५ विश्वानरः—

संप्रत्येकैकशस्त्वेनं यन्मन्यन्ते पृथङ्नराः ।
विश्वे विश्वानरस्तेन कर्मणा स्तुतिषु स्तुतः ॥ १११ ॥

६ मृत्युः—

यत्तु प्राच्यावयन्नेति घोषेण महता मृतम् (मृधे) ।
तेन मृत्युमिमं सत्रं स्तौति मृत्युरिति स्वयम् ॥ ११२ ॥
नाम्ना संकुमुको नाम यमपुत्रो जघन्यजः ।

७ वृषाकपिः—

वृषैष कपिलो भूत्वा यन्नाकमधिरोहति ॥ ११३ ॥
वृषाकपिरसौ तेन विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ।
रश्मिभिः कम्पयन्नेति वृषा वर्षिष्ठ एव सः ॥ ११४ ॥
सायाह्नकाले भूतानि स्वापयन्नस्तमेति यत् ।
वृषाकपिरितो वा स्यादिति मन्त्रेषु दृश्यते ॥ ११५ ॥

८ केशी—

कृत्वा सायं पृथग्याति भूतेभ्यस्तमसोऽख्ये ।
प्रकाशं किरणैः कुर्वन् तेनैनं केशिनं विदुः ॥ ११६ ॥

६ त्रिविक्रमः—मेधातिथिः

त्रीणि भान्ति रजांस्यस्य यत्पदानि तु तेजसा ।
तेन मेधातिथिः प्राह विष्णुमेनं त्रिविक्रमम् ॥ ११७ ॥

विष्णुः—

विष्णातेर्विशतेर्वा स्याद्वेवेष्टेर्व्याप्तिकर्मणः ।
विष्णुर्निरुच्यते वातः सर्वः सर्वान्तरश्च सः ॥ ११८ ॥

पञ्च पङ्क्तिं शतिस्तद्वन्नव नामानि यानि च ।
इत्थमग्निन्द्रसूर्य्याणां तान्युक्तानि यथाक्रमम् ॥ ११९ ॥
दैवतोपपरीक्षेयं शौनकोक्ता प्रदर्शिता ।
प्रमाणं तस्य याथार्थ्यं भगवान् वेदपूरुषः ॥ १२० ॥

इति बृहद्देवतावर्गः १०

(८६)

वर्गा इमे दैवादिव्यनरधर्मक्रियान्ययैः	।
नैगमद्वयनानार्थैर्वृहद्देवतयापि च	॥ १ ॥
एतैस्तु दशभिर्वर्गेर्निघण्टूक्ता यथायथम्	।
गृहीताः श्लोकबन्धेन शब्दाः प्रायेण वैदिकाः	॥ २ ॥
इतीत्थं माधुसूदन्या सरस्वत्या प्रसन्नया	।
समीक्ष्यचक्रवर्तिन्या मणिमाला प्रवर्तिता	॥ ३ ॥
सन्ति यद्यपि भूयांसः शब्दा अन्येऽपि वैदिकाः ।	
तथापीह निघण्टूक्ताः सर्वे तावत्प्रदर्शिताः	॥ ४ ॥
तेन मे भगवान् वेदपुरुषः परमेश्वरः	।
प्रसीदतु सदेत्येवमाशासे मधुसूदनः	॥ ५ ॥

मिथिलापश्चिमभागे

श्रीक्षेत्रस्यातिसन्निधौ पुरये ।
यो गाढासंस्थाने—

ऽलभत श्रीवैद्यनाथतो जन्म ॥ ६ ॥

भारतपश्चिमभागे

पुष्करतीर्थातिसन्निधौ पुरये ।

(८७)

जयपुरराजद्वारे—

ऽलभत महीपालतोऽभ्यर्हामि ॥ ७ ॥

वयसः पश्चिमभागे

वेदमहातीर्थसन्निधौ पुण्ये ।

कृतधीः श्रीमधुसूदन—

शर्मा सोऽकृत सरस्वतीमालाम् ॥ ८ ॥

मालापश्चिमभागे

विद्यातीर्थातिसन्निधौ पुण्ये ।

मनसो योगं कुर्वन्

सुखतः सर्वं लभेत वेदार्थम् ॥ ९ ॥

इति सरस्वतीमणिमालाख्यो वैदिकशब्दकोशः

श्रीरस्तु

शुभमस्तु

श्रीः

अकारादि वर्णानुक्रमेणानुक्रमणिका ।

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
असत्रम्	४० । ६०	अग्नायी	२ । १२
अंहुरः	४५ । १०१	अग्निः	१ । ५
अकूपारः	५४ । १	"	५ । २६
अकृतुः	८ । १५	अग्रिया	४३ । ८१
अक्रः	४४ । ६०	अग्रुवः	१० । २८
अचरम्	६ । २५	"	१६ । १३
"	१७ । २१	अवशंसः	१३ । ७
अक्षाः	३७ । ३२	अध्या	४ । २३
अक्षः	२ । ११	अध्या	२० । ३७
अक्षितम्	६ । २२	अङ्गिरसः	४ । २२
अगन्	२३ । ६	आचको	२५ । २१

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
आचक्ष्म	२५ । २०	अत्यः	१० । ३२
अच्छ	४१ । ६३	अययः	१६ । १३
अजएकपा	४ । २५	अययवः	४१ । ६५
अजगन्	२३ । ८	अययुम्	४१ । ४४
अजाः	११ । ३५	अयवर्णाः	४ । २२
अजिरम्	२१ । ४४	अदितिः	६ । ४
अजिराः	१० । २६	"	१७ । २१
अजीगः	४७ । १२१	"	२० । ३७
अउम	१६ । ३३	"	२६ । २०
"	२० । ४०	"	४ । २३
अजाः	२१ । ४५	अदिति	६ । १
अएव्यः	१६ । १३	अद्धा	१७ । १७
अताति	२२ । २	अद्धातयः	१२ । ३

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
अद्भुतम्	१३ । १	अनवायम्	४६ । १०५
अद्भुतसत्	३५ । १२	अनिति	२२ । ५
अद्रिः	८ । १८	अनिन्द्यः	१५ । ६
अद्रिगुः	४१ । ६६	अनुमतिः	४ । २३
अध्वरः	१६ । १६	अनुष्टुप्	१७ । २१
अध्वरम्	७ । ७	अनेद्यः	१५ । ६
अध्वा	७ । ८	अनेमा	१५ । ६
अनभिद्यस्तः	१५ । ६	अन्तमम्	१४ । ५
अनर्वा	४७ । ११६	अन्तरिक्षम्	७ । ७
अनर्शरातिः	४७ । ११३	अन्धः	३७ । ३०
अनवः	११ । २	”	३० । ७
अनवद्यः	१५ । ६	अनम्	६ । २३
अनवन्नवः	४६ । ११०	अयः	६ । २२

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
॥	१६ । १५	अप्वा	४५ । १००
अपन्यम्	१३ । ८	अप्सुः	१५ । १०
अपानपात्	३ । १६	अभि	२७ । १
अपारे	६ । ३	अभित्या	१७ । २३
अपीच्यम्	१५ । ८	अभिधेतन	४६ । १११
अपः	२ । १२	अभीके	१६ । ३४
॥	१५ । १०	अभित्वे	५२ । २
अप्नवाना	१६ । १२	अभीशवः	१६ । १४
अप्नः	१६ । १५	अभीषु	२ । १३
॥	१३ । ८	अभीषवः	७ । १०
॥	१५ । ११	अभीशू	१५ । ११
अप्रतिष्कृत	४४ । ६२	अभ्यर्द्धयज्वा	४३ । ८४
अप्रायुवः	३६ । २३	अभ्यर्ष	२३ । १२

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
अभूम्	८ । १८	अभः	१० । २७
अभ्रः	१३ । २	अभ्रसी	६ । २
अभ्रम्	६ । २२	अभ्रगाः	१३ । २
अभति	१५ । १०	अभ्रम्	७ । ७
"	४५ । ६४	"	१४ । ५
अभ्रः	४७ । ११५	अभ्रु	६ । २२
अभवान्	४५ । १००	अभ्यक्	४४ । ६३
अभा	२० । ३६	अभयः	७ । ५
अभिने	४४ । ८८	अभये	२२ । १
अभीवा	४५ । ६६	अभ्यु	२३ । ६
अभूरः	४४ । ८८	अभयः	११ । ३
अभृतम्	७ । ५	अभा	५२ । १
"	६ । २२	अभयानी	२ । १२

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
अरिन्दानि	१० । २७	अर्गः	१० । २७
अरुणयः	११ । ३६	अर्गाः	१० । २६
अरुपति	२२ । ५	अर्दति	२२ । ३
अरुप	१० । ३२	अर्दयति	२६ । २६
अरुपम्	१५ । १०	अर्भकः	१४ । ३
अरुपी	८ । १४	अर्भकम्	५२ । १
अर्कः	१६ । ३०	अयः	१२ । ६
"	२० । ३८	अर्वा	१० । ३२
"	३८ । ३६	अर्वाकि	१३ । ५
अर्चति	२३ । १३	अलातृणः	४२ । ६८
अर्चिः	२१ । ४३	अल्पः	१४ । ३
अर्जुनम्	१५ । १०	अवः	२० । ३८
अर्जुनी	८ । १३	अवचाकशत्	२५ । २०

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
अवटः	२१ । ४१	अश्मा	८ । १८
अवतः	२१ । ४१	अश्वः	२ । ११
अवतिरति	२६ । २७	अथाः	११ । ३४
अवति	२२ । १	अश्विनी	५ । ३०
अवनयः	१० । २८	असक्ता	४६ । १०३
"	१६ । १३	असंश्रन्ती	३८ । ४१
अवनि	६ । ४	असामि	४६ । १०७
अवमे	१४ । ५	असिक्नी	८ । १५
अविष्पन्	२५ । २३	असिन्वती	४२ । ७४
अन्यययः	११ । ३४	अमुः	१७ । २३
अशन्	२३ । ११	असुनीतिः	४ । २१
अशनः	६ । २०	असुरः	६ । १६
अशनुते	२३ । ११	असुते	४४ । ६०

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
अस्कंधायुः	४२ । ७४	अन्हाय	१४ । ७
अस्तम्	२० । ३६	अह्यायः	४० । ५७
अस्तमिके	१४ । ५	आ	२६ । १४
अस्मे	४५ । ६६	"	२७ । १
अस्य	३६ । २४	आकाशम्	७ । ७
अस्याः	३६ । २४	आकीम्	२६ । १३
अस्त्रेमाः	१५ । ६	आकृतम्	२६ । १३
अहना	८ । १३	आक्ते	१४ । ५
अहिः	६ । १६	"	१४ । ३
"	६ । २५	आकोनपः	१२ । ३
"	४ । २१	आक्रन्दे	१६ । ३१
अही	२० । ३७	आचाणः	२३ । ११
"	६ । १	आखण्डलः	

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
आरानीगन्ति	२३ । ६	आनुपक्	४५ । ६८
आघृणिः	३६ । ४३	"	"
आङ्गूषः	३६ । ४५	आपः	२ । १२
आचके	२५ । २१	"	७ । ७
आचक्ष्म	२५ । २०	"	६ । ३३
आजी	१६ । ३२	आपानः	२३ । ११
आशी	१६ । ३२	आपान्तमन्युः	३६ । ४६
आताः	७ । ६	आप्याः	४ । ३२
आतिरत्	२७ । २८	"	५ । ३१
आदित्यः	१ । ३	आयती	१६ । १८
आधन्नः	४८ । १२६	आयवः	११ । ३
आनह	२३ । ११	आयुः	२० । ३८
आनथे	२३ । ११	आयुधानि	६ । ५५

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
आरितः	३६ । ५१	आष्ट	१३ । ११
आर	१४ । ६	आष्टाः	७ । ६
आःनी	२ । १४	आसात्	१४ । ५
आयति	२२ । २	आहनः	३७ । ३२
आवयति	२५ । २३	आहनाः	३५ । १६
आवयाः	६ । २५	आहवे	१६ । ३१
आयाः	७ । ६	आहिकम्	२६ । १३
आयाः	४२ । ६८	इत्यम्	३८ । ४२
आयिरम्	४५ । ६५	इत्या	१७ । १७
आयिषः	२३ । १२	इ	३८ । ४२
आशु	२१ । ४४	इदम्	६ । २१
आशुः	१० । ३३	इदंशुः	४८ । १२५
आशुगुणादिः	४२ । ३८		

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
इदा	१५ । ७	इयच्छति	२२ । ६
इदानीम्	१५ । ७	इयत्ति	२२ । ६
इध्मः	२ । ८	इरज्याति	२३ । १२
इनः	१२ । ६	"	२४ । १७
इन्दुः	४ । २१	इरा	२० । ३८
"	८ । २३	इरात्रत्यः	१० । ३०
"	१६ । १६	इलः (ईलः)	२ । ८
इन्द्रः	३ । १६	इला	६ । ४
इन्द्राणी	४ । २३	"	१७ । १८
"	५ । २६	"	२० । ३८
इन्द्रियम्	१६ । ३५	"	२० । ३७
इवति	२३ । ११	इलीवियः	४२ । ७०
"	२२ । ४	इलीवियः	४५ । १००

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
इव	२६ । १४	॥	२६ । ११
इपति	२२ । ७	ईमहे	२४ । १८
इपम्	२० । ३८	ईत्ते	२२ । ६
इपिरम्	३५ । १६	ईमान्तिः	३४ । ५
इपुः	२ । १३	ईपति	२२ । ३
इपुधिः	२ । १३	उक्थ्यः	१५ । ६
इपुध्यति	२४ । १८	उजा	१३ । २
इष्टिः	१६ । १६	उक्षितः	१३ । २
इमिणः	३५ । १७	उच्चैःश्रवाः	१० । ३२
ईचे	४३ । ८३	उत्सः	२१ । ४१
ईच्छते	२२ । २	उदकम्	१० । २७
ईध्	६ । २३	उधाः	८ । १६

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
उपजिह्विका	५२ । ३	उर्वी	६ । २
उपद्विदः	१७ । २०	"	७ । ५
उपमे	१४ । ५	उर्व्यः	१० । २६
उपरः	६ । १६	उलूखलम्	२ । १४
उपराः	७ । ६	उत्वम्	४६ । १०३
उपलः	६ । १६	उश्मासि	२५ । २१
उपलप्रक्षिणी	४२ । ७६	उशिक्	२५ । २१
उपसि	४६ । ११०	उशिजः	१२ । ३
उपाके	१४ । ५	उपाः	४ । २४
उराणः	४६ । ११०	"	५ । २६
उरु।	१४ । ४	उपासानक्ता	२ । ६
उर्वशी	४ । २३	उसाः	२० । ३७
"	३६ । ४८	"	७ । १०

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
उस्त्रिया	२० । ३७	ऋच्छति	२२ । ५
ऊतिः	३७ । ३३	"	२४ । १७
ऊधः	८ । १६	ऋजुनीतिः	४७ । ११६
ऊर्क	२० । ३८	ऋजति	४७ । ११८
ऊर्जस्वत्यः	१० । ३१	ऋणद्धि	२४ । १७
ऊर्जाहुती	२ । १४	ऋणोति	२२ । ४
ऊर्दरम्	५२ । २	ऋणवति	२२ । ४
ऊर्म्या	८ । १६	ऋतम्	८ । २४
ऊर्व्यः	१० । २८	"	१७ । १७
ऊक्	१७ । २०	ऋतः	४ । २१
ऊक्षाः	५२ । १	ऋतस्य योनिः	१० । २८
ऊचीषमः	४७ । ११६		

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
ऋतु	१६ । १५	एजाति	२२ । ४
ऋदृदरः	४२ । ७२	तग्वाः	१० । ३३
ऋदूपे	४२ । ७३	एतशः	१० । ३३
ऋधक्	३७ । २८	एति	२२ । ५
ऋधनोति	२४ । १७	एनम्	४१ । ६२
ऋवोसम्	४८ । १५७	एना	५१ । १
ऋभवः	४ । २२	एनाम्	४१ । ६२
ऋभुः	५ । ३१	एन्यः	१० । २६
॥	१२ । ३	एरिरे	३६ । २२
ऋमुक्षाः	१३ । २	एहः	१८ । २८
ऋश्यदाः	२१ । ४१	ओनः	६ । ३४
ऋष्वः	१३ । २	॥	१८ । २५
ऋहन्	१४ । ३	ओशयो	६ । १

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
ओदती	८ । १३	कति	२३ । ८
ओदनः	८ । १८	कत्ययः	४२ । ७१
ओमना	४२ । ७६	कणति	२३ । १०
ओमासः	४४ । ८७	कनकम्	७ । ६
ओपम्	२१ । ४४	कपनाः	४३ । ७७
ओपधयः	२ । १२	कवन्धम्	१० । २७
ओध्वैःश्रवसः	१० । ३२	कम्	१० । २८
कः	३ । २०	„	१८ । २५
ककुभः	७ । ८	कम्पते	२६ । २५
ककुहः	१३ । १	करणानि	१६ । १५
कक्ष्याः	१६ । १३	करन्ती	६ । १५
कण्टति	२२ । २	करान्ति	१६ । १५
कणवः	१२ । ३	करस्नौ	१६ । ३२

	पृष्ठ श्लो ०		पृष्ठ श्लो ०
कारिकत्	१६ । १५	कविः	१२ । १३
कारुणम्	१६ । १५	कशः	१० । २७
कारुलती	४८ । १२३	कशा	१७ । २०
कर्त्तः	२१ । ४१	"	३० । १३
कर्त्तव्य	१६ । १५	कसाति	२२ । १७
कर्त्तो	१६ । १५	काकुदं	१७ । २०
कर्त्तुम्	१६ । १५	काकुदम्	४० । १५
कर्त्तुम्	१६ । १५	काकुर्	१० । १३
कवचम्	१६ । १५	काञ्चनम्	७ । १३
कल्पते	२४ । १५	काटः	२१ । ४१
कल्मलीकीनम्	२१ । ४२	काणुका	३५ । ४५
कवते	२२ । ७	कातुः	२१ । ४१
कवन्धम्	१० । २७	कानिषत्	१५ । १२

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
क्रायमानः	३४ । ६	कोलालम्	२० । ३८
क्रारुः	१२ । ४	कीस्तासः	१२ । ३
कारोतरः	२१ । ४१	कुटः	४१ । ६४
कारोतरान्	॥	कुरुः	४२ । ७१
कालयाति	२२ । ७	कुम्भः	१८ । २६
क्रायिः	४२ । ७२	कुरवः	१२ । ५
काष्टाः	७ । ६	कुरुन	२५ । १०
किः	४२ । ७४	कुलियः	१८ । २६
किमीदिने	४४ । ८८	॥	४७ । ११२
किधेयाः	४६ । १०५	कुल्याः	१० । ३०
किरणाः	७ । १०	कुचिन्	१४ । ४
कीकटेषु	४६ । १०७	कुगयः	२१ । ४१
कीरिः	१२ । ४	कुहः	४ । २३

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
कूपः	२१ । ४१	कूपीटम्	६ । २१
कृशवतिः	२६ । २६	कृशनम्	७ । १६
कृत्तिः	२० । ३६	”	५१ । १०
”	४१ । ६६	कृष्टिः	१६ । २
कृत्वी	१६ । १५	केतः	१७ । २२
कृदरः	२० । ३६	केतुः	१७ । २२
कृदरम्	५२ । २	केनिपः	१२ । ३
कृषु	१४ । ३	केपयः	४० । ५६
कृन्तति	२६ । २६	केवटः	२१ । ४१
कृपययति	२४ । १५	कोशिनः	५ । ३२
कुपययुः	१२ । ४	कोशः	६ । १६
कृपा	४३ । ७७	कौरयाणः	४० । ५४
कृपायति	२४ । १५	क्रतुः	१६ । ५

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
"	२७ । २२	जा	७ । ५
कायः	३६ । १७	क्षिणोति	२२ । ६
क्रि.वे:	२१ । ४१	क्षितयः	११ । १
क्रिविर्दती	४७ । ११४	क्षितिः	३ । ४
क्षत्रम्	६ । २३	क्षिपः	१६ । १३
"	१६ । ३५	क्षिपस्ती	१६ । १२
क्षम	१० । २७	क्षियाति	२२ । ३
"	२० । ३८	क्षीरम्	६ । २६
"	५६ । १५	क्षु	२० । ३८
क्षयः	५६ । १५	क्षुत्	२० । ३८
क्षपाः	८ । १६	क्षुमत्	२० । ३८
क्षमा	७ । ५	क्षुम्पति	२२ । ६
क्षपति	२३ । १२	क्षुम्पम्	०४ । ५६

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
लुल्लङ्कः	१४ । ३	खेदा	७ । १०
क्षत्ररन्यपतिः	३ । १६	"	४३ । २
क्षोणः	४३ । ८३	गणाः	१७ । १८
क्षोणम्	५३ । ८३	"	१ । ३
क्षोणिः	६ । ४	गधिता	३६ । ५०
क्षोणी	६ । २	गध्यम्	३६ । ५१
क्षोदः	१० । २७	गन्ति	२२ । ६
क्षोदति	२२ । ५	गनीगन्ति	२३ । ६
क्षमा	७ । ५	गुभस्तयः	७ । १०
खजे	१६ । ३१	"	१६ । १४
खले	१६ । ३१	गुभस्ती	१६ । १२
खाः	१० । २८	गभीरः	१३ । १
खातः	२१ । ४१	गभीरम्	६ । २२

श्लो०	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
गभीरा	१७ । १५	गहनम्	६ । २१
गभीरे	६ । १	गाति	२२ । २
गमति	२३ । ६	गातु	६ । ४
गम्भरम्	६ । २१	"	३६ । २५
गम्भीरा	१७ । १६	गाया	१७ । १६
गम्भीरे	६ । १	गान्धर्वी	१७ । १८
गपः	१३ । ८	गायति	२३ । १३
"	१६ । ३५	गावः	११ । ३६
"	२० । ३६	"	७ । १०
गर्त्तः	२० । ३६	"	५३ । ३
गहदा	४६ । १०६	गिरिः	८ । १८
"	१७ । २१	गिर्वृणाः	४५ । ६४
गवते	२७ । ७	गीः	१७ । १८

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
गूह्ययतिः	२३ । १३	ग्रा	१७ । २१
गृणाति	२३ । १३	गनाः	५२ । १
गृत्सः	१२ । ३	ग्मा	७ । ५
गोत्रः	८ । १८	ग्रावा	८ । १८
गोत्रा	६ । ४	"	२ । ११
गोः	४ । २३	घर्म	१६ । १७
"	६ । ४	घर्मः	८ । १३
"	३७ । २७	घृणाः	८ । १३
"	५३ । १	घृणिः	५७ । २१
"	१७ । १८	"	२१ । ४३
"	१२ । ४	घृतम्	६ । २२
"	३७ । २७	घृतवती	६ । २
गौरी	१७ । १८	घृताची	८ । १६

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
घोषः	१७ । १८	चर्षणी	४१ । ६१
घंसः	८ । १२	चष्टे	२५ । २०
चक्रमानः	२५ । २१	चसति	२२ । ८
चक्रत्	१६ । १५	चाकन	४७ । ११८
चतति	२२ । ८	चाकनत्	२५ । २१
चनः	४३ । ७६	"	२५ । २०
चन्द्रम्	७ । ५	चिक्पन्	२५ । २०
चन्द्रमाः	७० । ४५	चित्	२६ । १४
चमसः	६ । १६	"	३८ । ४२
चिञ्चौ	६ । १	चित्तम्	१७ । २२
चयसे	३७ । २६	चित्रामवा	८ । १३
चरुः	८ । १८	चेतः	१७ । २२
चर्षण्यः	११ । २	चोभूयमाण	४७ । १२०

शब्द	पृष्ठ श्लो०	शब्द	पृष्ठ श्लो०
व्यवानः	३७ । २८	जगाति	२३ । १०
व्यवानाः	१६ । १२	जगांयात्	२३ । ८
व्यौत्तम्	१८ । २६	जग्मतीः	४८ । १२४
व्यदयते	२४ । १६	जज्जणाभवत्	२१ । ४२
व्यदिः	२० । ४०	जठरम्	३४ । ५
व्यन्तसत्	२५ । २१	जन्तवः	११ । १
व्यन्दः	१२ । ४	जन्म	६ । २६
व्यन्दति	२४ । १६	जवारु	४७ । ११६
व्यदिः	२० । ४०	जमत्	२१ । ४३
व्याया	२० । ४०	जमति	२३ । ८
जगतः	११ । १	जरते	२३ । १३
जगती	२० । ३७	”	३७ । २८
जह्गन्ति	२२ । ६	जरिता	१२ । ४

	पृष्ठ श्लो०	वि. सं.	पृष्ठ श्लो०
जह्यम्	४७ अ. १. १८	जामयः	१६ अ. १. १४
जलम्	६ अ. १. २१	जामिः	३६ अ. १. २१
जलायम्	१८ अ. १. २४	जामिः	६ अ. १. २५
जलपतिः	१८ अ. १. २१	जामिवत्	१० अ. १. २७
जल्पति	१४ अ. १. २५	जारयायिः	४५ अ. १. २७
जलद्वयः	४६ अ. १. २७	जिगातिः	२२ अ. १. २४
जिवार्तः	२३ अ. १. २६	जिन्वन्ति	२२ अ. १. २३
जसनि	२३ अ. १. २६	जिह्वा	४८ अ. १. १२
जसुरिः	३६ अ. १. २१	जिह्वा	१७ अ. १. २१
जहा	३४ अ. १. २५	जारा	२१ अ. १. ४४
जा	१३ अ. १. २८	जुषते	२५ अ. १. २१
जातरूपम्	७ अ. १. २१	जुहुरे	३७ अ. १. २८
जातवेदाः	२ अ. १. २८	जृग्णि	१८ अ. १. २८

	पृष्ठ श्लो०	अर्थ	पृष्ठ श्लो०
जूर्गीः	२१।१०८४	तननुष्टिः	४५।१०९
जूर्वति	४२।१०९	तथा	२६।१४
जूर्वति	२७।१०८८	तनयः	१३।१०८
जूर्वते	२२।१०९३	तना	१६।१०९४
जोषवाकम्	४०।१०९२	तनूनशान्	२।१०९६
जमा	७६।१०९५	तयः	२१।१०९३
ज्या	२।१०९३	तपुषी	१८।१०९८
ज्युति	२६।१०९४	तमः	८।१०९५
ज्यति	२२।१०९२	तमस्वती	८।१०९५
जीयते	२२।१०९४	तरणिः	२१।१०९५
तकति	२२।१०९४	तरः	१८।१०९४
तकम	१३।१०९७	तरस्वत्यः	१०।१०९१
तका	१३।१०९६		३७।१०९३

	पृष्ठ श्लो०	वि. श्लो०	पृष्ठ श्लो०
तडित्	१४।१५	ताक्ष्यकः	३।१२०
तडि	२६।२६	ताडि	२६।२६
तवः	१८।२५	तिग्मम्	१६।३०
तवसः	१३।२१	तिवउ	३५।३६
तविषः	१३।२१	तिरः	५२।२
तविषी	१८।२७	तिस्त्रोदेवीः	२।१०
तस्करः	१२।१६	तुचः	१३।२
तस्थुपः	११।११	तुन्या	६।२५
तजत्	२१।४५	तुव	३५।१०
तासुः	१२।४०	तुक्	१३।८
ताम्रम्	१५।११	तुजः	१८।२६
तायुः	१२।१६	तुज्यमानासः	२१।४३
ताक्ष्यः	१०।३३	तुञः	४५।६६

श्लो ०	पृष्ठ श्लो ०	श्लो ०	पृष्ठ श्लो ०
तुञ्जति	२५ । २२	तूर्णाशम्	२६ । ५०
तुरीपम्	४७ । ११४	तूर्णिः	२१ । ४४
तुरीयाति	२२ । ५	तृका	१३ । ७
तुर्वणिः	४४ । ५५	तृचम्	१८ । २५
तुर्वशा	११ । १	तृगेदि	२६ । २७
तुर्वशे	१४ । ५	तृपुः	१३ । ७
तुवि	१४ । ४	तृप्तिः	६ । २५
तूताव	३६ । २५	तृपमः	१४ । ३
तूतुजानः	२१ । ४३	तृषु	२१ । ४४
तूतुजिः	२१ । ४३	तेजः	६ । २१
तूतुमाकुपे	४० । ५८	"	२१ । ४३
तूयम्	६ । २२	तोकम्	१३ । ८
"	२१ । ४५	तोका	१३ । ८

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
तोदः ..	३६ । ४७	दक्षः ..	१८ । २६
तोयम्	६ । २२	दध्नोति	२२ । ७
तीरयागा	४० । ५४	दध्यति	२२ । ७
त्यजः	१८ । २८	दत्रम्	७ । १६
त्वः	५२ । ४	दद्धि	२४ । १६
त्वक्तः	१८ । २५	ददिकाः	१० । ३३
त्वष्टा	२ । १०	"	३ । २०
"	३ । २०	दधिक्रावाः	१० । ३३
शे	५ । २६	दध्यङ्	५ । २६
त्पति	२२ । ३	दनः	४८ । १२६
था	२६ । १४	दध्नोति	२३ । १०
दंसः	१६ । १५	"	२६ । २६
दंसयः	३१ । २५	दध्नम्	१४ । १३

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
"	५२ । १०१	दीदयति	२६ । १२४
दमे	२० । १०८	दीधितयः	७ । १०
दमृनीः	३४ । १०२	"	१६ । १४
दंयते	३० । १०३	दीयति	२२ । ६
"	३५ । १४	दुन्दुभिः	२ । १३
दीति	२५ । १२२	दुरितम्	४३ । ५
दाशान	३६ । १८	दुरोणे	२० । ३६
दासति	२५ । १२२	दुर्याः	२० । ३६
दिद्युत्	१६ । ३०	दुवस्याति	२४ । १७
दिनम्	८ । ११२	दूतः	३७ । ३१
दिवा	८ । ११२	"	४७ । १८
दिविष्टय	४६ । १११	दूअन्त	६ । ३
दिवेदिवे	८ । १२	दातिः	८ । १६

वि. सं.	पृष्ठ श्लो०	अर्थ	पृष्ठ श्लो०
देवतालाः	१६ । १६	द्युगत	२१ । ४५
देवपत्न्यः	५ । २६	द्युतिः	२६ । २४
देवयवः	१२ । ५	द्युमत	२६ । २४
देवाः	५ । २८	द्युम्नम्	२० । ३६
देवाद्याः	४३ । ७७	द्युः	३६ । ४४
देवी (ऊर्जाहृती)	२ । १४	द्योतना	८ । १३
देवी (जोष्टी)	२ । १४	द्यौः	८ । १२
देव्याहोतारा	२ । १०	द्रमति	२२ । ४
दोधति	२६ । २५	द्रवत्	२१ । ४४
दोषा	८ । १६	द्रवति	२२ । ४
दौर्गहः	१० । ३३	द्रविणम्	१८ । २७
द्यविशवि	८ । १२	द्रविणांदाः	२० । ३६
द्युः	८ । १२		२० । ८

	पृष्ठ श्लो०	पृष्ठ श्लो०
घ्राति	२२ । ४ धन्वा	३८ । ३६
दुघणः	२ । १२ धन्वति	२२ । ७
दुपदम्	३४ । ७ धमति	२२ । ८
द्रुम्मति	२२ । १० "	२६ । २६
दुघवः	११ । ११ "	२४ । १५
द्रूणाति	२६ । २६ धमनि	१७ । २०
द्रूलति	२२ । ४ धरुणम्	६ । २६
द्वारः	२ । ६ धर्गसिः	१८ । २७
द्विता	३८ । ३५ धवाः	११ । १
द्विवर्हा	४७ । १७ धवति	२२ । ७५
धनुः	२ । १३ धस्मन्वत्	१० । २७
धन्व	७ । ७ धाता	४ । २१
"	३८ । ३६ धारा	१७ । १८

	पृष्ठ श्लो०	वि. सं.	पृष्ठ श्लो०
आवतिः	२२ । ७५	"	१७ । २०
आसिः	२० । ३८	अजतिः	२२ । १
अधिगणः	१७ । २०	आति	२२ । ४
अधिषयोः	६ । १	अपति	२२ । ३
अः	१६ । १५	आति	२२ । ३
अः	१७ । २३	अपति	२२ । ७
अधीतयः	१६ । १३	असति	२२ । १
अधीतः	१६ । ३	अरति	२६ । २७
अधुनयः	१० । २८	न ।	२६ । १४
अधुरः	१६ । १३	असन्ते	२५ । ८
अध्वति	२६ । २६	नकिः	२६ । १३
अधना	१७ । २०	नकायि	२६ । १३
अधुः	४ । २४	नक्ता	८ । १५

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
नक्षति	२२ । ७३	नभः	५३ । १०-११
नक्ष	२३ । ११	नभः	१० । २७
नक्षदाभम्	४२ । ७१	नभते	२६ । १६
नक्ष्यति	२३ । १०	नभस्या	१० । १०
नक्ष	१२ । ४	नभसी	६ । ५
नक्ष	३१ । ३३	नभः	२० । २८
नक्षति	२३ । १३	नभः	१८ । २६
नक्षतुः	१६ । ३०	नभस्याति	२४ । ७
नक्षः	२ । १२	नभ्या	८ । १६
नक्षः	१० । ३२	नक्षः	११ । ३४
नक्षः	१७ । १६	नक्षः	११ । ११
नक्षः	१३ । ८	नक्षः	६ । ८
नक्षौ	६ । ३	नक्षते	२२ । ७

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
नवम्	१५ । ७	निवृप्पुणः	४० । ५३
नविदाः	१२ । ३	निगयम्	१५ । ८
नव्यम्	१५ । ७	नितोशने	२६ । २७
नयत्	२३ । ११	निधा	३४ । ८
नसते	२२ । ८	निवर्हयति	२७ । २८
नसन्त	३५ । ६	नियुतः	११ । ३६
नहुपः	११ । २	नियुत्वान्	१२ । ६
नाकः	५३ । १	निष्कृतिः	६ । ४
नादः	१२ । ४	निर्णिक	१५ । ११
नाम	६ । २३	निवपन्तु	२६ । २७
नायः	१६ । १७	निवित्त	२७ । २०
नाडी	१७ । २०	निशृम्भाः	४६ । १५
निषृष्य	१४ । ३	निष्पयी	३१ । १२

	पृष्ठ श्लोः		पृष्ठ श्लोः
"	४० । ५८	"	५२ । ५८४
नीडम्	२० । ३६	नेमाघिता	१६ । ५८४
नीरम्	६ । २६	नेमिः	१८ । ५८६
नु	२१ । ४३	नौः	१७ । ५८०
"	२६ । १४	नौति	२४ । ५८४
नुक्तम्	२६ । १३	पचता	४३ । ५८९
नूच	३६ । १६	पञ्चजनाः	११ । ५८२
नूचित्	३६ । १६	पङ्क्तिः	३८ । ३५
नूतनम्	१५ । ७	पण्यते	२४ । १५
नूतनम्	१५ । ७	पणायति	२४ । १५
नृणाम्	१८ । २६	पतङ्गाः	११ । ५८४
"	२० । ३६	पताति	१२ । ५८४
नेमः	२० । ३८	पतिः	१२ । ५८६

	पृष्ठ श्लो०	श्लो०	पृष्ठ श्लो०
अत्यन्ते	२३ । १२	अग्रे	१४ । ६
अप्यथा	४ । २४	परान्वेः	१४ । ६
अपदिः	४० । ५५	अपराधतः	१४ । ६
अनस्यति	२४ । १४	अपराधरः	४६ । १०८
अनायते	२४ । १४	अपरि २	२८ । ४
अपृच्छा	२३ । १३	अ	४० । ५५
अयः	४८ । ३१	अपरितयाः	३५ । १२
॥	४८ । ३१	अपरित्वः	२३ । १२
॥	२० । ३८	अपराधमा	१४ । ६
॥	८ । १५	अपर्वतः	३ । १८
अयस्वती	८ । १५	अपर्वतः	८ । १८
अयस्वत्यः	१० । ३१	अपर्वते	२२ । ३
अशुः	१८ । २८	अशुः	२३ । १२

पृष्ठ श्लो०	पृष्ठ श्लो०	
पस्यम्	२० । ३६ पितरः	४ । २२
पाविः	१७ । ३१ पिता	३६ । २१
"	१६ । ३६ पितुः	२० । ३८
"	३८ । ३५ "	२० । ३८
प्रवित्रम्	६ । २२ पिनाकम्	५२ । ३
"	३६ । ४४ पिप्पलम्	६ । ३६
पाकः	१५ । ६ पिष्टम्	१५ । १०
पाजः	२० । ३८ निस्थाति	२२ । ७७
"	१८ । २५ पीपस्तु	२४ । ३८
पाथः	४३ । ७७ पुरन्धिः	१८ । २२
पादुः	४० । ५५ "	४८ । २२
पार्वत्यः	१० । ३ पुरन्धी	१ । १
पार्थ्वी	६ । २ पुरीषम्	६ । २६

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
पुरु	१४ । ४	पृच्छति	२४ । १५
पुरुभोजः	६ । २०	पृणत्ति	२५ । २२
पुरुषाः	४ । २१	पृणाति	२५ । २२
पुलकाम	४२ । ७५	पृतनाः	११ । ३
पुंकरम्	७ । ७	"	१६ । ३१
पुंजपति	२४ । १४	पृतनाज्यम्	१६ । ३१
पुंनः	११ । २	पृतु	१६ । ३१
पुंम्	६ । २२	पुंयिषी	७ । ७
पुंदि	२४ । १८	"	२ । १२
पुंन्यम्	१४ । ७	"	४ । २३
पुषी	६ । ४	पृथुज्याः	३८ । ४०
पृच	२० । ३८	पृथ्वी	६ । ४
पृच	१६ । ३१	"	६ । २

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
पुत्रिः	५३ । १७३	प्रतिष्ठा	१४ । ३३
पुत्र्यः	११ । ३५	प्रतीच्यम्	१५ । १८
पेलयति	२२ । ७२	प्रत्नम्	१४ । १७
प्रेयः	७ । ६	प्रदिवः	१४ । १७
प्र	१५ । १०	प्रघने	१६ । ३०
प्रेहः	१० । ३३	प्रपित्वे	५२ । ५६
प्रांस्यम्	१८ । ३७	प्रयः	६ । ३४
प्रांस्ये	१६ । ३१	प्रवते	२२ । ७
प्रकलवित्	४३ । ७६	प्रवयाः	१४ । ७
प्रजा	१३ । ८८	प्राशुः	२१ । ४४
प्रजापतिः	१६ । १६	प्रवते	२२ । ७
प्र	४ । ३९	प्रसरः	१५ । १८
प्रतदसु	४६ । १६	प्रसाति	१२२ । १४

पृष्ठ श्लो०	पृष्ठ श्लो०
सुः	१५ १० १० बहणा
पणति	२२ १० १० बहिः
कलिगः	२६ १० १० ॥
बहिष्ठः	१३ १० १० ॥
बहुरः	४५ १० १० बहुरवद
बद	१७ १० १० बल
बल	४८ १० १० बलाहकः
बलः	४८ १० १० बलिशानः
बन्धुः	१६ १० १० बहुरे
बन्धति	२५ १० १० बाधः
बन्धाय	२५ १० १० बाहू
बभारि	२५ १० १० बिम्ब्याति
बहुरम्	६ १० १० बीजम्

	पृष्ठ श्लो०	श्लो०	पृष्ठ श्लो०
बुन्दः	४६ । १०६	भगः	४७ । १०७
बुसम्	६ । १०८		१६ । १०८
बुबदुक्	४६ । १०९	भनति	२४ । १०९
बुबूकम्	६ । ११०	भनिदः	२६ । ११०
बुहत्	१३ । १११	भन्दते	२४ । १११
बुहस्पतिः	३ । ११२	भन्दनाः	३७ । ११२
बेकनाठा	४६ । ११३	भरताः	१३ । ११३
बेकुरा	१७ । ११४	भरित्रे	१६ । ११४
बध्नः	१० । ११५	भरे	१६ । ११५
बध्ना	१३ । ११६	भर्मः	७ । ११६
बध्ना	२७ । ११७	भर्वति	२५ । ११७
बध्ना	२० । ११८	भविष्यत	६ । ११८
बध्नास्यति	३ । ११९	भसयः	२५ । ११९

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
भाञ्जनीकः	४२ । ७५	भुः	७ । ७
भानुः	८ । १२	भुतः	१६ । १२
भामिः	२६ । २५	भूतम्	६ । ७४
भानः	१८ । २८	भूमिः	६ । ७४
भारती	१७ । १८	भूरि	१४ । ४
भ	६ । ३२	भृगवः	४ । २२
भास्वती	८ । १३	भूमिः	४ । १२
भास्वत्यः	१० । ३२	भेषजम्	६ । २५
भुरण्यति	२२ । १३		१८ । २४
भुरण्युः	२१ । ४४	भोजि	२६ । २२
भुरिनी	१५ । ११	भोजनम्	२० । ३६
भुवनम्	६ । २४	भ्यसते	५२ । ४
भुः	६ । ७	भ्रमति	१९ । २

	पृष्ठ श्लो०	पृष्ठ श्लो०	पृष्ठ श्लो०
आजिः ०	२६ । २४	मदति ०	२३ । २४
आशिः ०	२६ । २४	मदमाहि ०	२४ । २४
आशयति ०	२६ । २४	मधु ०	२६ । २४
आशीति ०	२६ । २४	मेघा ०	२५ । २४
आपति ०	२६ । २४	मनश्चित् ०	२२ । २४
महते ०	२५ । २२	मनामहे ०	२४ । २४
मजु ०	२१ । २४	मनीषिणः ०	२२ । २४
मखः ०	२६ । २४	मनुः ०	२५ । २४
मघर्ष ०	२६ । २४	मनुष्याः ०	२१ । २४
मजमर्मा ०	२८ । २७	मेन्त्रयते ०	२४ । २४
मगड्ढकः ०	२ । २१	मन्दिः ०	२६ । २४
मतपः ०	२६ । २४	मन्दते ०	२४ । २४
मनुष्याः ०	२१ । २४	मन्दी ०	२६ । २४

श्लो०	पृष्ठ श्लो०	श्लो०	पृष्ठ श्लो०
मन्दू	३५. १. १५	मरीचिपाः	७. १. १०
मन्द्रयते	२४. १. १६	मरुत्	७. १. ५
मन्द्रा	१७. १. १६		१५. १. १०
मन्द्राजनी	१७. १. १६	मरुतः	१५. १. १६
मन्महे	२४. १. १५		१२. १. ५
मन्धाता	१२. १. २०		४. १. २२
मन्पते	२५. १. २१	मर्त्याः	११. १. १
	२३. १. १३	मर्त्याः	११. १. १
मन्युः	१८. १. २८	मर्दातिः	२२. १. ३
	३. १. ३०		२७. १. २८
ममसत्यम्	१६. १. ३४	मर्याः	११. १. १
मयः	१८. १. २४	मलिम्लुचेः	१३. १. ७
मयूखाः	७. १. ११	मस्मलाभवत्	२१. १. ४२

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
महः	८ । २३	मायते	२४ । २८
महन्	८ । २३	माया	१७ । २२
"	१३ । २१	मायुः	१७ । २०
महंयति	२४ । २६	मायुकः	१४ । २३
महार्धने	१६ । ३०	माष्टि	२२ । २१
माहियः	१३ । २१	माहिनः	१३ । २२
मही	६ । २४	मित्रः	३ । २०
"	१७ । २१	"	५ । २७
"	२० । ३७	मिनाति	२२ । २८
"	६ । २१	"	२६ । २६
मश्चित्व	१० । ३३	मिनेति	२२ । २८
माकिः	२६ । २३	मिमिहि	२४ । २६
मातरः	१० । ३०	मिमीहि	२४ । २६

	पृष्ठ श्लो०	पङ्क्ति	पृष्ठ श्लो०
मिथ्यति	२२	मेहना	३४
मीदुष	२६	मीकी	८
मीह	२६	म्यक्षति	२२
मुत्तीवावः	३३	यक्षः	५
मूषः	३४	यक्षः	१६
मूषः	३६	यक्षः	२२
मेघः	८	यक्षः	२२
मेघः	१६	यक्षः	२६
मेघः	२०	यक्षः	२१
मेना	२७	यन्तारः	२४
मेनि	५२	यन्त्रि	२४
मेनि	१८	यन्त्रि	३
मेडि	१७	यन्त्रि	४

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
यमो	४ । २३	यादृग्मिन्	४५ । ६८
यम्या	८ । १६	यामि	२४ । १८
यव्याः	१० । २८	युगन्	२१ । ४५
ययः	६ । २३	युन्याति	२२ । ५
”	२० । ३६	योक्त्राणि	१६ । १४
”	२० । ३८	योजनानि	१६ । १३
यद्वः	६ । २४	योनिः	१० । २८
”	१८ । २६	”	२० । ३८
यद्वुः	१३ । ८	योषिष्टि	२२ । ६
यक्कः	१३ । २	यीति	२४ । १४
यतयति	२६ । २६	यमु	४४ । ६३
याति	२२ । ४	यन्त्रानि	२२ । ६
यादुः	६ । २४	यजः	८ । १५

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
रजः	३० । ४०	रश्मः	५२ । ३
"	३५ । १३	रायिः	६ । २४
रजति	२२ । ८	"	६० । ४०
रजयति	२४ । १४	"	१६ । १३
रजसी	६ । २	रशनाः	१६ । १३
रक्षयति	२३ । १३	रश्मयः	७ । १०
रणः	१६ । ३४	"	५३ । २
रत्नम्	१६ । ३५	"	६ । २४
रघः	२ । १३	"	२० । ३८
रययति	२२ । ६	रसति	२४ । १४
"	४८ । १२३	राका	४ । २३
रभसः	१३ । १	राजति	२३ । १२
रम्णानि	२६ । २६	राति	२५ । २२

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
रात्रिः	२ । १२	रिम्ना	१२ । ६
राधः	२० । ३६	रिक्क	१३ । ७
राम्या	८ । १६	रिरिट्ठि	२४ । १६
रायः	२० । ३६	रिरीहि	२४ । १६
राष्ट्री	१२ । ६	रिशादसः	४६ । १४
रासति	२५ । २२	रिहति	२४ । १५
रासमेद्वन्द्वम्	११ । ३५	रिहायाः	१२ । ६
रास्यिनः	४७ । ११५	रुक्	२६ । २४
रिक्त्यम्	१६ । ३५	रुक्म	७ । ५
रिक्ता	१२ । ६	रुजानाः	१० । २६
रिणाति	२२ । ६	"	४२ । ७५
रिपः	६ । ४	रीयते	२२ । ५
रिपुः	१२ । ६	रुद्रः	१२ । ४

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
रुद्रः	१ । ३	रोदसी	४ । २४
"	३ । १६	"	२ । १४
रुणत्	४५ । १०३	रोधचक्राः	१० । २६
रूप	२६ । १४	रोधसी	६ । ३
रेक्णाः	१६ । ३५	रोधस्वत्यः	१० । ३१
रेजति	२२ । ४	रोहितः	१० । २६
रेजते	५२ । ४	"	११ । ३६
रेतः	६ । २६	"	६० । ४२
रेमति	२३ । १३	रोति	२४ । १४
रेमः	१२ । ४	रोहिणः	६ । १६
रोडिः	२६ । २५	लजति	२२ । ८
रैवतः	६ । १६	लोठते	२२ । ७
रोदसी	६ । १	लोठते	२ । ७

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
लोधम्	३६ । १८	वनर्गुः	१३ । ३७
लोहम्	७ । ६	वनस्पतिः	२ । १०
वक्षः	३८ । ४०	वनस्पति	२६ । २५
वक्षणाः	१० । ३०	"	३७ । ३३
वक्षुः	१७ । २१	वनोति	२५ । २३
वक्षुः	१६ । २६	वन्दते	२४ । १६
वक्षति	२२ । ११	वपुः	६ । २१
वत्	२६ । १४	"	१५ । १०
वधः	१८ । २६	वधृकः	१४ । ३
"	१६ । २६	वध्रीभिः	५२ । ३३
वध्वः	१० । ३०	वयः	२० । ३८
वनम्	७ । १८	वयुनम्	१५ । ६
"	६ । २१	"	१७ । २३

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
वयुनम्	३६ । ४८	वर्तते	२२ । १
वराहः	८ । १८	वर्षः	१५ । १०
"	३८ । ३७	वर्म	२० । ४०
वराहवः	३८ । ३७	वर्षः	१० । २६
वरिवः	१६ । ३५	वल्गुः	१७ । २१
वरुणः	३ । १८	वल्गूयाति	२३ । १३
"	५ । २७	ववक्षियः	१३ । २
"	४ । २५	वत्रः	२१ । ४१
"	५ । ३०	वत्रिः	१५ । १०
वरुथम्	२० । ४०	वशिष्टाः	४ । २२
वर्गः	१८ । २६	वशिम	२५ । २१
वर्चः	२० । ३८	वष्टि	२५ । २१
वर्णः	२६ । १४	वसुः	५ । २६

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
वसुः	२० । ३६	वाज	२० । ३८
वसवः	७ । ११	वाजगन्ध्यः	४० । ५२
"	१ । ३	वाजपत्यः	४० । ५२
वस्तोः	८ । १२	वाजयति	२४ । १४
वस्वी	८ । १५	वाजसातो	२६ । ३२
वहते	२२ । ८	वाजिनी	८ । १३
वह्निः	१० । ३३	वाजिनीवती	८ । १३
वाः	६ । २१	वाजी	१० । ३२
वाक्	१७ । २१	वाजे	१६ । ३४
"	४ । २३	वाज्यति	२५ । ३१
वाघतः	१२ । ३	वाणः	१७ । १८
"	१२ । ५	वाणी	१७ । १६
वाचस्पतिः	३ । १६	वाणीची	१७ । १६

[५६]

	पृष्ठ श्लो०	अक्षर	पृष्ठ श्लो०
धातः	३ । २०	वाहः	३५ । १५
धातरहा	२१ । ४५	वाहिष्ठः	३८ । ३६
धाताप्यम्	४८ । १२२	विखादः	१६ । ३०
धाति	२२ । ३	विग्रः	१२ । ३
धामः	१५ । ६	विचेष्ट	२५ । २०
धायुः	३१ । १६	विचर्षणिः	२५ । २०
धारि	६ । २१	विजानोता	४३ । ८२
धार्यम्	३७ । ६१	विदधः	१८ । २६
धावधानः	३७ । ३०	विदधानि	१६ । १६
धीशी	१७ । ६६	विद्रधे	३४ । ७
॥ १५ ॥	३६ । १८	विधाता	१२ । ३
धीसरम्	८ । १२	॥ १५ ॥	४ । २१
धीस्तीर्षति	३ । १६	विधमति	३४ । १७

[५७]

विषय	पृष्ठ श्लो०	विषय	पृष्ठ श्लो०
विनङ्गुली	१५ । ११	विरपशी	१३ । ११
विपः	१६ । १३	विष्वन्तः	११ । १२
विपः	१२ । ३	विशोक	१६ । ३०
विपन्यवः	१२ । ३	विवासति	२४ । १७
विपश्चि	१२ । ३	विशः	११ । १६
विपा	१७ । २१	विश्वम्	१४ । १४
विपाद्वृत्तयो	३ । १५	विश्वकर्मा	३ । २०
विप्रः	१२ । ३	विश्वचर्षणिः	२५ । १२
विभावरी	८ । १४	विश्वरूपाः	११ । १३
विपत्	७ । १७	विश्वानरः	४ । १२
विपातः	२६ । २६	विश्वदेवा	५ । २२
विधुते	३७ । २८	विपन्धि	१ । १३

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
विगम्	६ । २६	वाङ्मु	१८ । २६
विषिष्टिः	२२ । ३६	वृक्	१८ । २६
विषुणः	३६ । १६	वृक्तः	१६ । २६
विष्टम्	५३ । ११	"	१३ । ७
विष्टी	१६ । १५	"	३६ । ४६
विष्णुः	१६ । १६	वृक्तवर्हिणः	१२ । १५
"	३६ । ४८	वृजनम्	१८ । २६
विष्पितः	४८ । १३६	वृणक्ति	२६ । २६
विस्नुहः	४३ । ८३	वृतम्	२० । ३६
विहाया	१३ । ३३	वृत्रः	६ । १६
वाजम्	२३ । ८	वृत्रम्	२० । ३६
वांरीटे	४० । ६०	वृत्रतूर्यः	१६ । ३२
वीरुधः	४३ । ७६	वृन्दम्	४६ । १

विषयः	पृष्ठ श्लो०	पृष्ठ श्लो०
वृश्चतिः	२६ । २७ वेनति	२५ । २१
वृषान्धः	६ । १६	२२ । ७
वृषमः	२ । १२ वेनति	२४ । १४
वृषाकपिः	५ । २५ वेपः	१६ । १५
वृषाकपायी	५ । २६ वेवेष्टिः	२५ । २३
वेति	२५ । २१ वेयाति	२५ । २१
"	२५ । २३ वेपः	१६ । १५
"	२२ । ७ वैतसः	५२ । ३
वेदः	१८ । ३५ वैश्वानरः	२ । ८
वेद्याः	१२ । ३ व्यधि	१८ । २८
वेनः	१२ । ३ व्यन्तः	३५ । ११
"	१६ । १६ व्यानीशु	१४ । ४
"	४ । २१ व्योमः	७ । ७

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
शब्दाति	२६॥१॥२६	शब्दति	२२॥१॥८
शमी	१६॥१॥२५	शब्दः	२॥१॥२४
शम्भः	४१॥१॥२६	"	१८॥१॥२५
शम्भरः	८॥१॥१८	शशमानः	२३॥१॥१३
शम्भरः	६॥१॥२२	"	४३॥१॥८०
"	१८॥१॥२६	शशवत्	१६॥१॥४
शरंभः	२०॥१॥२६	शाखाः	१६॥१॥१४
शरंभः	४८॥१॥२६	शतपत्ता	१८॥१॥२४
शर्धः	१८॥१॥२५	शाशदानः	४३॥१॥८०
शर्म	२०॥१॥४०	शिक्षति	२५॥१॥२२
शर्षा	१८॥१॥२३	शिताम	३४॥१॥४
"	३८॥१॥४२	शिविविष्टः	३८॥१॥४६
शर्वरी	८॥१॥१५	शिमे	४४॥१॥८६

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
शिमि	१६ । १५	शुनम्	१८ । २४
शिम्बाता	१८ । २३	शुनासीरो	२ । १४
शिरिणा	८ । १६	शुभम्	६ । २३
शिरिङ्गि	४६ । १०८	शुरुधः	४३ । ७६
शिर्युः	१८ । २५	शुष्मम्	१८ । २६
शिर्यम्	१६ । १५	शुभ्रनमसः	२१ । ४५
शिर्यम्	१५ । १०	शूरसाती	१६ । ३२
शिर्यम्	१८ । २३	शूर्त्ता-	२१ । ४४
शिशिते	४६ । २०	शूपम्	१८ । २६
शिमम्	२१ । ४४	"	१८ । ४२
शीरम्	३४ । ८	शृङ्गम्	२१ । २४
शु	२१ । ४४	शृणातिः	२६ । २६
शुक्रम	६ । २१	शेषः	४२ । ३

शब्दः	पृष्ठ स्तं०	शब्दः	पृष्ठ स्तं०
शेवम्	१८ । २३	श्रयति	२७ । २८
शेवधम्	१८ । २३	श्रद्धा	२ । १२
शेषः	१३ । ८	श्रवः	२० । ३८
शंकी	८ । १५	"	२० । ३६
शोचति	२६ । २४	श्रापन्तः	४३ । ८१
शोचिः	२१ । ४३	श्रुटी	४४ । ८६
श्रोतति	२२ । २	श्लेयति	२७ । २८
शमया	३६ । ४७	श्लोकः	१७ । १८
शमावाः	११ । ३५	श्वधी	४१ । ६७
श्यावी	८ । १५	श्वसति	२६ । ३७
श्वेनः	४ । २१	श्वसिति	२६ । २७
श्वेनासः	११ । ३४	श्वान्नति	२२ । ८
श्वत्	१७ । १७	श्वान्नम्	१६ । ३५

पृष्ठ श्लो०	पृष्ठ श्लो०	पृष्ठ श्लो०
३७ । ३३ सचति ।	२२ । १८७	
८ । १३ सचले	५२ । १४४	
२२ । ८ सचा	३८ । ४०	
१६ । ३३ सत्	८ । २२	
१६ । ३३ सतः	५२ । १४५	
१६ । ३३ सतीनम्	८ । २५	
२२ । ३ सत्यम् ।	८ । २४	
७ । ८ सत्रा	१७ । १७	
१६ । ३३ सदनम्	८ । २३	
१६ । ३३ सदसो	६ । ११	
१६ । ३३ सन्नानी	६ । २	
१६ । ३३ सदान्वे	४८ । १२४	
१६ । ३३ सन्न	८ । २६	

[६५]

	पृष्ठ श्लो०			पृष्ठ श्लो०	
संघ	१८	३२	समनम्	१८	३३
”	२०	३८	समनीके	१८	३४
सनामयः	१६	१४	समरणे	१८	३४
सनुतः	१५	८	समये	१८	३२
सनेमि	१४	६	समः	४१	६३
सपति	२४	१७	समितिः	१८	३२
सपर्याति	२४	१७	समीके	१८	३४
सप्तऋषयः	७	११	समुद्रः	७	८
”	५	२६	समोहे	१८	३२
सप्तर्षयः	५	२८	सरययुः	५	२६
सपतिः	१०	३२	सरमा	४	२३
सप्रयाः	४३	७७	सरः	१७	१८
सवाधः	१२	५	”	८	२४
समस्तु	१८३	२			

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
सरस्वान्	३ । २०	सविता	३ । २०
सरस्वती	१७ । १८	"	४ । २५
"	४ । २३	सर्वामेति	४२ । ७२
सरस्वत्यः	६ । ३३	सश्वाति	२२ । २
"	१० । ३१	ससम्	२० । ३८
सरितः	१० । २८	"	३८ । ३४
सर्गाः	८ । २३	सस्ति	२७ । २६
सर्णीकम्	८ । २५	सस्तिः	३७ । ३०
सर्पति	२२ । १	सस्तति	२३ । १०
सर्वम्	८ । २२	सस्त्रुतः	१० । २६
ससृते	२२ । ७	सस्त्रः	१५ । ८
सललूकम्	४२ । ६८	सहः	८ । २४
सलिलम्	१० । २७	"	१८ । २६
"	१४ । ४		
सवनम्	१६ । १६		

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
सहस्रम्	१४ । ४	सीम्	४१ । ६२
साचिवित्	२१ । ४४	सीयते	२२ । ५
साध्याः	७ । १०	सीराः	१० । २८
साध्यदेवाः	५ । २८	सुकम्	२६ । १३
सायकः	१८ । २७	सुचेम	६ । २६
सिनम्	२० । ३८	सुखम्	१८ । २३
"	३८ । ४०	सुगन्धम्	१८ । २४
सिनीवाली	४ । २३	सुतः	२० । ३८
सिन्धवः	१० । ३०	सुतुकः	३६ । २०
सिरा	१० । २७	सुदत्रः	४४ । ७२
सिपक्व	५२ । ४	सुदिनम्	१८ । २४
सिस्राति	२३ । १०	सुनीयः	१५ । ६
सीनम्	२० । ३८	सुपर्णाः	४ । २१

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
सुपर्णाः	७ । ११	सूनृताः	८ । १४
"	११ । २४	"	२० । ३८
सुपर्णी	१७ । २१	सूनृतावती	८ । १४
सुप्रायणाः	३६ । २५	सूनृतावरी	८ । १४
सुमत्	४५ । ६६	सूरिः	१२ । ४
सुम्नम्	१८ । २४	सुर्ते	४० । ६०
सुम्नावरी	८ । १३	सूर्यः	४ । २५
सुविते	३५ । १३	सूर्या	५ । २६
सुविदत्रः	४४ । ६२	सृक्कः	१६ । २६
सुशिप्रः	४४ । ८६	सृणिः	४१ । ६१
सुदः	२१ । ४१	सृप्रः	४४ । ८६
सूनरी	८ । १४	सेवति	२२ । ४
सुनुः	१३ । ८	सोमः	४ । २१

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
सोमः	५ । ३०	स्नेहयति	२६ । २७
सोमानम्	४४ । ८७	स्पृधः	१६ । ३१
स्तामुः	१२ । ४	स्फुरति	२७ । २८
स्तिपाः	४४ । ८६	स्फुलति	२७ । २८
स्तिया	४३ । ८५	स्पन्दते	२२ । १
»	४३ । ८५	स्पन्द्रासः	१८ । ३७
स्तुप्	१२ । ४	स्यमति	२२ । १
स्तृणति	२६ । २६	स्यूमकम्	१८ । ३४
स्तृभिः	५२ । १	स्योनम्	१८ । २४
स्तोसति	२४ । १	स्त्रसति	२२ । ७
स्तौति	२४ । १४	स्त्रवति	२२ । ७
स्नययति	२६ । २७	स्त्रवन्तिका	१० । ३१
स्नेहति	२६ । २७	स्त्रोतः	६ । २५

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
स्रोत्याः	१० । २८	स्वरति	२२ । २
स्वः	६ । २३	"	२४ । १५
स्वः	५३ । १	स्वसराणि	८ । १२
स्वञ्चा	३६ । ४७	,	४१ । ६७
स्वदति	२४ । १५	"	२० । ३६
स्वधा	६ । २१	स्वसारः	१६ । १४
"	२० । ३८	स्वादः	१० । २६
स्वधितिः	१६ । २६	स्वस्तिः	४ । २४
स्वधे	६ । १	स्वाहा	१७ । १६
स्वनः	१७ । १८	स्वाहाकृतयः	२ । ६
स्वपिति	२७ । २६	स्वृतीकम्	६ । २५
स्वयम्भुः	७ । ७	हँसासः	११ । ३४
स्वरः	१७ । १८	हनति	२२ । ८

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
हन्ति	२२ । ३	”	१० । २६
हन्तात्	२३ । ६	”	११ । ३६
हम्माति	२३ । १०	”	१६ । १४
हयः	१० । ३२	हरी	११ । ३६
हयति	२३ । ६	हर्म्यम्	२० । ४०
हयन्तात्	२३ । ६	हर्षति	२२ । २
हरयाणः	४० । ५६	हर्षति	२५ । २१
हरः	३५ । १६	हविः	६ । २२
”	२१ । ४३	हविर्धानि	२ । १४
”	१८ । २८	हस्तघ्नः	२ । १३
हरिः	११ । १	हासमानम्	३७ । ३४
हरस्वत्य	१० । ३१	हिकम्	२६ । १३
हरितः	७ । ६	हिनोत	४६ । १०३

	पृष्ठ श्लो०		पृष्ठ श्लो०
हिमा	८ । १५	॥	१६ । १६
हिरण्यम्	७ । ५	ह्रस्वः	१४ । ३
हिरण्यवर्णाः	१० । ३०	ह्रयते	२४ । १५
हिरुक्	१५ । ८	ह्ररः	१८ । २८
हुरिश्चत्	१३ । ७	ह्ररति	२५ । २३
हृणिः	२१ । ४३	ह्रार्या	११ । ३४
॥	१८ । २८		
हृणोयते	२६ । २५		
हेतिः	१६ । ३०		
हेम	७ । ५		
॥	६ । २३		
हेडः	१८ । २८		
हेना	१७ । २०		

शुभम्

इति ।

शुद्धिपत्रम् ।

शुद्धम्	अशुद्धम्	पृष्ठे	पङ्क्तौ ।
सिन्धुः	सिन्धु	४	१३
ऋतस्ययोनिः	ऋतस्य योनिः	१०	३
ऋतु	ऋतु	१६	७
वेकुरा	वेकुरो	१७	८
वाचो	वचो	१७	१०
स्तवस्तरः	स्तनस्तरः	१८	५
सचति	चसति	२२	१५
विद्रधे	विद्रधे	३०	३
सोमो अन्नाः	सामोअन्नाः	३०	१४
पङ्क्तिः	षङ्क्तिः	३१	१
पदि	पदिः	३१	८

शुद्धम्	अशुद्धम्	पृष्ठे	पङ्क्तौ ।
रसिन्वती	रि सन्वति	३२	१
वृन्दं	वृदं	३२	१६
वुन्दो	वुन्दो	३२	१६
नृच	नृ च	३६	४
निर्देशे	निर्दिशे	४१	२
अयर्थवो	अयेर्यवो	४१	६
मत्वात्तु	मत्वा तु	४२	१५
मृतानि	मूनीनि	४३	१६
स्याद्	स्यदि	४४	१७
ये नाशयन्ति	येनाशयन्ति	४६	३
वाद्घुपिका	वाद्घुपिका	४६	१३
मनाश्रितः	समाश्रितः	४७	१६
स्याद्	स्यद्	४८	२

शुद्धम्	अशुद्धम्	पृष्ठे	पङ्क्तौ ।
गम्भीर	भारमु-	५६	११
गम्भीरो	गम्भीरा	५६	११
हरितो	हीरतो	६२	१५
दकयो	दे क्रयो	६२	१७
वधेगत्यां	वधेगत्यां	६३	७
वनुप्यति	वनुप्यति	६३	१४
याचार्थ्य	यथार्थ्य	६४	३
विभागेव	विभागन	६५	१६
नराशंसं	नराशंसं	७५	६
जनहितं च	जनहितश्च	७७	११
हिरण्यगर्भः	हिरण्यगर्भः	८०	२

द्वितीयपृष्ठे सप्तमश्लोकानन्तरं पञ्चमपृष्ठीपट्टाविंशत्तमः,
 षष्ठपृष्ठीपत्रयस्त्रिंशत्तमः श्लोकश्च संनिवेश्यौ । तदनन्तरः
 मधस्ताच्च, इतित्रिलोकीस्था देवताः ॥' इत्येतावान् पाठः
 संनिवेश्यः ।

सप्तमपृष्ठे दिग्वाचकशब्दाः किरणवाचकशब्देभ्यः पूर्वं
 पाठ्याः ॥

पुस्तकमार्गस्थानम्—

संस्कृतशालाकार्यालयः ।

जयपुरम् ।

